

Arvosteluja

Septimius Severuksen vuosisataisjuhlat yhteisöllisen identiteetin rakentajana

Jussi Rantala: Maintaining Loyalty, Declaring Continuity, Legitimizing Power. The Ludi Saeculares of Septimius Severus as a Manifestation of the Golden Age. Acta Universitatis Tamperensis 1803. Tampere University Press 2012. 201 s.

Vuoden 204 *ludi saeculares* -vuosisataisjuhlat järjestettiin vuosikymmenen Septimius Severuksen valtaannousun jälkeen, ja niistä alkoi 110 vuotta kestävä *saeculum*-jakso, joka päättyi vuonna 314. Näitä juhlia koskevien tietojen keskeinen lähde on ollut Tiber-joen vasemmalta rannalta läheltä Pyhän enkelin siltaa (Pons Aelius) vuosina 1890 ja 1891 – ja myöhemmin vuonna 1930 – löytyneet kaiverukset, joissa kuvataan juhallisuuksia. Niin tekstin kaivertamisesta julkisesti nähtäville tarkoitettuun kivipaateen, kyseisten vuosisataisjuhlien tapahtumien ja niiden muiston keskinäisestä suhteesta kuin vuosisataisjuhlien aiempien muistojuhlien mainitsemisesta vä-

littyvä tunne ajallisesta ulottuvuudesta, nykyisyydestä ja menneisyydestä. Luomalla muiston vuoden 204 tapahtumista Jussi Rantala pyrkii muodostamaan kuvan yhteisöstä ja sen identiteetistä, joille kyseinen vuosi edustaa eräänlaista nollapistettä ja uuden kultakauden alkua. Rantalan mukaan sekä Dion Kassios että Herodianos ovat historiankirjoituksessaan pessimistisempiä, ja edellinen jättää kyseiset vuosisataisjuhlat kokonaan mainitsematta.

Rantala määrittää tutkimuksensa paikan suhteessa aikaisempaan *ludi*-juhliin ja Septimius Severusta käsittelevään kirjallisuuteen. Toisin kuin Cooley, hän ei nimitä Septimius Severusta augustuslaiseksi keisariksi. Hän onnistuu välttämään Septimius Severuksen ”afrikkalaisen” alkuperän asettamat sudenkuopat (vrt. Birley) ja osoittamaan, että vaikka uusi keisari oli kotoisin Leptis Magnasta, hänellä oli ”roomalainen” identiteetti. Rantala esittää täydellisen tiivistyksen kaiverruksia koskevasta aiemmasta tutkimuksesta. Tekstiä analysoidessaan Rantala hyötyy siitä, että hän on tutustunut esimerkiksi kulttuurista muistia ja perinteen keksimistä koskeviin teoksiin, jotka sijoittuvat Rooman historiaa suoranaisesti koskevan opin alan ulkopuolelle. Rantala esittää, että vuosisataisjuhlat muokkasivat käsityksiä identiteetistä ja että juhlat sopivat Severuksen aikaiseen kulttuuriin, jossa vallitsi ”tarkoituksellinen epävarmuus”, ja maailmaan, jota

hallitseva keisari ylisti Sullan, Augustuksen ja Commoduksen kaltaisten historiallisten hahmojen osoittamaa armeliaisuuden puutetta. Väitöstutkimus ottaa huomioon aiemman tutkimuksen, mutta myös kehittää edelleen Rooman historian tutkimuksen esiin nostamia käsityksiä ja tuottaa näin tulkinnan Severuksen aikaisesta kulttuurista.

Rantalan metodologiassa keskeistä on se, että hän pitää vuoden 204 vuosisataisjuhlia nollapisteenä. Tämän ja muiden kaiverruksiin liittyvien seikkojen käsittely johdattelee lukijan ajatukset toiseen vaihtoehtoiseen – tekstien ja tiettyjen uskonnollisten tapahtumien ja tapausten väliseen suhteeseen siirtymäkaudella kohti myöhäisantiikin aikaa. Enteilikö tämän tyyppinen virallinen teksti esimerkiksi sitä, miten tekstejä käytettiin tapahtumien palauttamiseen mieleen kristinuskossa? Tutkimuksen keskeiset luvut, jotka käsittelevät vuoden 204 tapahtumat kirjaavissa kaiverruksissa mainittuja rituaaleja, ovat luonteeltaan arvioivia. Vaikka näissä luvuissa kuvataan eri ryhmien suhteita yhteiskuntaan ja muistojuhlien viettopaikkoja, ne kytkeytyvät tutkimuksen keskeiseen teemaan, yhteisöllisen identiteetin rakentamiseen tulevan satavuotisjakson aikana (ks. esim. kohdalottaria [*Moirae*] käsittelevä osuus). Rantala käsittelee juhlan kunkin toimijaryhmän ja tapahtuman aikasyvyyttä (ks. esim. *sellis-ternium*) ja liittää sen osaksi yhteis-

söllisen identiteetin käsitteen kehittymistä osallistujien rituaalisen ja symbolisen esittämisen kautta. On mielenkiintoista, että naisten rooli rituaaleissa, joiden katsotaan luoneen yhteisöllistä identiteettiä, on saatettu jättää huomiotta tai aliarvioida muissa roomattaria käsittelevissä tutkimuksissa.

Väitöstutkimus asettaa keisarin osaksi kosmologiaa, jossa uusi valananastaja liittyy yhtäältä Jupiteriin, toisaalta keisarin puolison, Julia Domnan, ja perheeseen liittyvän terminologian (esim. *mater castrorum*) käytön kautta muihin valtion osa-alueisiin. Tämä kosmologia kytkeytyy rahojen lyömiseen ja *concordian* käsitteeseen. Väitöstutkimusta lukiessa muodostuu käsitys, jonka mukaan vuosisataisjuhlan viettämiseen saattaa liittyä joukko kaupungissa sijainneita paikkoja, jotka olivat merkityksellisiä *concordian* muodostumiselle – muun muassa Tiberjoki, keskeiset temppelit, Severuksen riemukaari, teatterit ja alttarit. Rantala näkee *ludi honorarii* -juhlat taitekohtana vanhan ja uuden *saeculumin* välillä. Kaiveruksissa mainitaan riittejä ja menoja, jotka yksilöidään kreikkalaisiksi. Tämä nostaa esiin kysymyksen kreikkalaistyyppisten kulttuurikäytäntöjen roolista yhteisöllisen identiteetin muodostumisessa Roomassa vuonna 204. Rantala käsittelee myös kahden Vestan neitsyen paikkaa ja roolia, ja tekstistä välittyy käsitys, jonka mukaan molemmat edustavat symbolisesti Roomaa ja todistavat riittien suorittamista. Heidän yhteisön kotijumalien huolenpitäjän roolinsa ansiosta perhekuvasto laajeni esittämään keisarin (symbolisen isän) kykenevänä ruokkimaan kansansa (symbolisen perheen). Rantala tarkastelee yöllisten juhlamenojen roolia ja niiden kytkeytymistä astrologiaan ja astronomiaan sisällyttään tarkasteluunsa myös keisarin horoskoopin. Tämä antaa meille tilaisuuden nähdä, millaiseksi keisarin elämän ennustettiin muodos-

tuvan. Voimme vain spekuloida, laadittiinko uutta 110 vuoden *saeculumia* varten horoskooppi vuosisataisjuhlien aikana tehtyjen astrologisten havaintojen perusteella.

Rantalan väitöstutkimuksessa otetaan selkeällä tavalla huomioon aiempi tutkimus, jonka jatkeeksi kirjoittaja muodostaa näkemyksensä vuosisataisjuhlien merkityksestä yhteisöllisen identiteetin luomisessa vuoden 204 kontekstissa. Tämä alallaan tärkeä tutkimus korostaa naisten roolia ja sitä, miten keisarin asemaa ja roolia yhteisön sisällä määriteltiin perheeseen liittyvän terminologian käytön avulla. Valitun lähestymistavan ansiosta tutkimus herättää lukijassa uusia ajatuksia yhteisöllisen identiteetin ja vuosisataisjuhlien viettoon kytkeytyvien ajallisten viitekehysten välisistä suhteista. Itse päädyin käsitykseen, jonka mukaan vuosisataisjuhlissa ei ollut kysymys vain yhteisöllisen identiteetin määrittämisestä, ja hahmotin kaiveruksiin kätkeytyvän kosmologian, jossa jumalat, keisari, valtakunta ja yhteisö kytkeytyvät toisiinsa Roomassa suoritettavan rituaalin kautta. Vuosisataisjuhlan viettoon kätkeytyy myös ajatus kaupungista ja sen keskeisistä paikoista, mukaan lukien uusi Septimius Severuksen riemukaari. Tuntuu siltä, että kaupungin pinnanmuodot syntyvät uudelleen rituaalisten juhlamenojen ja niiden tiettyssä paikassa ja tiettyinä aikana – tiettyssä kuussa, tiettyinä päivinä ja tiettyinä vuorokaudenaikana – suoritettavan muistelemisen kautta.

– RAY LAURENCE

Miten esihistoria ohjaa nykyajan tutkimusta?

Andrew Shryock ja Daniel Lord Smail (toim.): Deep History. The Architecture of Past and Present. University of California Press 2011. 342 s.

Historiantutkijat jättivät esihistorian heti, kun sen löysivät, toteavat Andrew Shryock ja Daniel Lord Smail toimittamassaan teoksessa *Deep History: The Architecture of Past and Present*. Ilkkurinen huomautus liittyy tietysti siihen, että vasta niin sanottu darwinilainen kumous teki ihmisen satojentuhansien ja miljoonien vuosien takaisesta historiasta ylipäätään menneisyyttä. Muutos ei vaikuttanut länsimaiseen historiankirjotukseen sillä tavalla kuin olisi voinut olettaa. Edelleen sivistyksen kertomukset alkavat siitä, mitä kutsumme antiikin ajaksi, ja ne keskittyvät perin valikoituun alueeseen.

Yhdessä muiden kirjoittajien kanssa Shryock ja Smail purkavat käsityksiä ihmisen kaukaisesta menneisyydestä eli siitä, mitä kirjoittajien mielestä epäonnistuneesti on kutsuttu esihistoriaksi. Historiatieteen sitoutuminen kirjallisiin lähteisiin yhtä lailla kuin ihmisen esihistorian hylkääminen johtivat rajoituksiin, jotka yhä haittaavat kulttuurien kehityksen ja nykyajan ymmärtämistä.

Teos on ”paleohistoriaa” ja rakentuu käsitteelle ”pitkä historia” (*deep history*). Käsite on paljon laajempi kuin Fernand Braudelin jo sinänsä tavallista avarampi ”pitkä kesto” (*longue durée*).¹ Kirjoittajat

1. Fernand Braudell: *The Mediterranean and the Mediterranean World*

kehittävät analyysin välineitä, joilla ihmisen historian pitkäaikaisia ilmiöitä voidaan selittää. Nämä käsitteet myös yhdistävät ”pitkän historian” myöhempien aikojen tutkimukseen.

Historiankirjoitusta hallitsee valtakuntien ja kansakuntien vaiheisiin keskittynyt kehityskertomusten kaava. Sen valtiollis-ideologinen malli, jonka syntyyn vaikutti paljon muun muassa G. W. F. Hegel, muotoutui nykyiselleen 1800-luvulla. Malli perustuu ajatukselle, jonka mukaan voitettuaan villin luontonsa ihminen alkoi kasvaa luonnon valtiaksi. Historia syntyi, kun ihmisuus heräsi pysähtyneestä luonnontilastaan eli ”esihistoriasta” ja nousi biologiasia kohti kulttuuria ja perinteisestä kohti modernia eli valkoisten miesten johtamia kansakuntia. Samalla syntyivät poliittisen tietoisuuden subjektit, kuten valtiot ja kansakunnat.

Valtiot ja kansakunnat kuvataan syntyvänsä ja kuolevana, kuten ihmisyksilö. Kehityskertomuksella on sama kaava kuin luomiskertomuksella. Ensimmäisessä Mooseksen kirjassa. Kertomusta hallitsevat muodot, joita Shryock ja Smail kutsuvat samankaltaisuuksien arkitektuuriksi. He eivät arvostelee narratiivisuutta sinänsä vaan katsovat menneisyyttä koskevan argumentoinnin perustuvan retoriisiin ja narratiivisiin keinoihin. Tosiasiat saavat selittävän voimansa kertomuksena. Ongelma on itsensä selkeyksissä, jotka syntyvät, kun kertomuksen yhteys kertomuksen synnyttämisen lähtökohtiin sekä narratiivin metaforioihin ja analogioihin jää esittämättä.

in the Age of Philip II, Volume 1. University of California Press 1995/1972 (ranskankielinen alkuteos 1949, 2. painos 1966). Smail pohti käsitettä ”pitkä historia” jo teoksessaan *On Deep History and the Brain*, University of California Press 2007.

Darwinilaisen kumouksen myötä historiankirjoitus irtosi juutalais-kristillisestä pakkopaidasta. Kertomuksen kaava ei silti muuttunut. Se vahvistui entisestään tutkimuksen uusien keinojen avulla. Jo aikaisemmin oli syntynyt mahtisukujen vaiheisiin keskittynyt genealogia eli sukututkimus. Kun tieteellisessä työssä alettiin karsastaa pelkkiä sukuluetteluita, oli jo syntymässä uusia kertomuksia sorrettujen ryhmien, kuten työväen ja naisten historiasta. Nämä tarinat eivät haastaneet valtiollis-ideologista kaavaa vaan järjestäytyivät sen sisälle. Kertomuksen ala kasvoi mutta muoto pysyi samana.

Myös luonnontieteen uudet keinot tukevat vanhaa kertomuksen muotoa. Isän ja äidin genealoginen kaava elää – kirjaimellisesti – myös DNA-tutkimusten tuloksissa, kun mitokondriaalinen DNA luetaan naisten ja Y-kromosomi miesten kautta. Siten malli on edelleen raamatullisen sukupuun mukainen. Ihmisen alkupuutarha eli raamatullinen Eden sai luonnontieteellisen kaavan.

Sukupuun kaava ei tule Raamatusta vaan on hyvin vanha tapa järjestää ihmisten suhteita ja sidonnaisuuksia. Myös valtio kuvataan ikään kuin valtioruumiiksi, jolla on henki, sielu ja historia. Sukujen ja heimojen ylle on rakentunut uusia hierarkioita, mutta rakenteet kasvavat kuin fraktaalit, sillä ne säilyttävät muotonsa, vaikka kokoluokka suurenee. Kompleksisuuden teorioista tutut fraktaalit esitelläänkin yhdeksi keinoksi hahmottaa kehityksen malleja. Toinen käsite on *kinshipping* eli sukulaistaminen. Käsite lienee paras kääntää sukulaisuudeksi. Se tarkoittaa tapaa, jonka avulla samaisumme meitä ennen eläneisiin ja jälkeemme tuleviin. Sukulaisuus määrittää samanlaisuuden ja keskinäiset velvoitteet sekä tekee eron muihin. Sukulaisuus on narratiivin kude.

Sukulaisuus on yksi historiallisen ajattelun vanhimmista ja vaikuttavimmista muodoista. Se on sosiaalitekniologiaa, joka luo verkostoja ja yhdistää nekin, jotka eivät ole läsnä. Se on näkymätön yhteisö, toteavat kirjoittajat ja viittaavat Benedict Andersonin kuuluisaan teokseen.² Sukulaisuuden käsitettä voitaneen käyttää kirjallisen merkityksensä lisäksi muissa yhteyksissä hahmoteltaessa samankaltaisuuksien ketjuja.

Kirjoittajien lähtökohdissa on jotakin samaa kuin saksalaisella Karl Lamprechtilla, joka luomastaan sosiaalishistoriallisesta näkökulmasta arvosteli suurmieshistoriaa 1800- ja 1900-luvun vaihteessa.³ Lamprechtlainen sosiaalishistoria johti lopulta vain uudenlaiseen kansalliseen tarinaan eikä murtautunut hegeliläisen valtioidean historiankirjoitusta. Shryock ja Smail kumppaneineen hakevat aseita ”pitkästä historiasta” ja luonnontieteistä. Tekijät korostavat kehityksen ennustamattomuutta vaikka yhtä lailla sen keikesten muotojen toistuvuutta. Tämä kuulostaa ristiriitaiselta mutta käy järkeen niiden mielessä, jotka ovat tutustuneet fraktaaleihin. Se, että ihmisen luomat järjestelmät ovat osaltaan biologisperustaisia, on ollut askel askeleelta vahvistuva näkemys biologiassa ja käyttäytymistieteissä. Historian- ja kulttuurintutkijoiden kentällä tilanne on toinen. Kulttuurijärjestelmiä tarkastellaan edelleen lähes poikkeuksetta biologisista seikoista riippumattomina. Kulttuuritie-

2. Benedict Anderson: *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. New Edition. Verso 2006. (Alkuteos 1983.)

3. Lamprechtista, ks. esim. Louise Schorn-Schütte: *Kulturgeschichte zwischen Wissenschaft und Politik*. Vandenhoeck & Ruprecht 1984.

teissä on ollut vaikea hyväksyä evoluutiota.

Teoksessa käsitellään myös mielikuvituksen syntyä ja sen merkitystä sekä monia muita näkökohtia. Tavaroiden merkitystä katsotaan uudella tavalla. Esineet, kuten työkalut ja statussymbolit, muuttuvat ruumiin viestien jatkeeksi, muuttavat aivojemme toimintaa ja ovat keskeisiä ihmisen, ryhmien ja kansakuntien identiteeteille. Kulutusyh-teiskunnan piirteet eivät näytä yl-lättäviltä, ja Smail on niitä jo aikai-semmin selittänyt myös aivoke-miaan liittyvillä tekijöillä (2007). Lienee niin, että Karl Marxin jäl-keen tavaralle ei ole annettu näin suurta arvoa historiateorioissa.

”Pitkän historian” näkökohdat liittyvät läheisesti siihen, mitä David Christian ja Fred Spier ovat kut-suneet ”suureksi historiaksi” (*big history*).⁴ Tieteiden raja-aidat ryti-sevät kirjan sivuilla – myös kulttuu-ritieteiden ja luonnontieteiden ra-jat. Kirjoittajina on kolme histo-rioisijaa, kaksi kulttuuriantropo-gia, kielitieteilijä, primatologi sekä perinnöllisyystutkija ja kolme ar-keologia, mutta artikkelit ovat yhti-artikkeleita. Tällainen näkökul-mien laajentaminen tuo kovia haasteita paitsi tutkimukselle myös opetukselle.

– MARKO NENONEN

Vammaiset lapset keskiajalla

Jenni Kuuliala: Disability and Social Integration. The Constructions of Childhood Impairments in Thirteenth- and Fourteenth-Century Canonisation Processes (Vammaisuus ja sosiaalinen integraatio. Lapsuusajan vammojen konstruktio 1200- ja 1300-lukujen kanonisaatioprosesseissa). Tampere 2013. 295 s.

Käsillä oleva väitöstutkimus pyrkii selvittämään, miten lapsuusajan vammat ja niiden sosiaaliset seuraukset on esitetty keskiaikaisiin kanonisaatioprosesseihin liittyvissä ihmekertomuksissa. Vaikka kukin kolmesta kysymyksestä on viime aikoina ollut keskiajan uskonto-, kulttuuri- ja sosiaalishistorian tutkimuksen keskipisteessä, Kuulialan tutkimus on ensimmäinen yritys analysoida kyseistä aineistoa tästä nimenomaisesta näkökulmasta. Myöhäiskeskiajan pyhimys-, pyhiinvaellus- ja ihmeuskokultin tutkimuksen johtavan auktoriteetin Christian Krötzl in perustamalle tutkimuskoulukunnalle on kunniaksi, että se on (jälleen) toiminut innoittajana väitöstutkimukselle, joka rikastuttaa merkityksellisellä ja arvokkaalla tavalla alan kansainvälistä tutkimusdiskurssia.

Kanonisaatioprosessien dokumentointiaineistosta – pyhäköistä parantumista hakeneiden ihmisten omiin kokemuksiin perustuvine tuhansine todistajanlausuntoineen – on viime vuosikymmenien aikana, André Vauchezin, Michael Goodichin, Ronald Finucanen ja muiden tutkijoiden urauurtavien tutkimusten jälkeen tullut todellinen aarreaitta tutkijoille, jotka haluavat tarjota ”tiheän kuvauksen” (Clifford Geertz) laajan, oppineen elii-

tin ulkopuolelle ulottuvan sosiaalisen maailman jokapäiväisistä ongelmista, sairauksista, toiveista ja uskomuksista. Kanonisaatioprosessien vaiheita on hyödynnetty mikrohistorian (Robert Bartlett, Didier Lett), köyhyyden sosiaalisen historian (Sharon Farmer), ihmeuskon morfologian (Pierre-André Sigal, Stanko Andrić, Gábor Klaniczay, Michael Goodich) ja sukupuolen historian (Sari Katajala-Peltomaa) tutkimuksessa. Myös lasten paranemista koskevia kysymyksiä on käsitelty aiemmin joissakin kirjoissa (Didier Lett, Ronald Finucane), mutta vasta viime aikoina tutkimuksessa on suuntauduttu vammaisuuden ja vammojen käsittelemiseen (Irina Metzler).

Teoksessa muotoillaan uudeleen tapa, jolla historiantutkimuksessa lähestytään sairautta ja vauvoja, ja ensimmäistä kertaa käsillä olevaan runsaaseen lähdemateriaaliin sovellettuuna kyseinen lähestymistapa avaa kokonaan uusia näkymiä. Keskittymällä joukkoon sairauksia, jotka aiheuttivat pysyviä tai pitkäaikaisia vammoja (liikkumisvaikeuksia, näön huononemista, kuulemis- ja kommunikointivaikeuksia, kärsimystä, fyysistä kipua ja työkyvyttömyyttä) Jenni Kuuliala on löytänyt käyttökelpoisen ja metodologisesti yhtenäisen tutkimusalueen. Tämän ansiosta hän on pystynyt analysoimaan ja vertailemaan keskenään vammaisia lapsia kohtaan osoitettua suhtautumista kolmessa eri ympäristössä: perheen sisällä, yleisemmin yhteiskunnassa ja asianosaisten omakohtaisissa kokemuksissa.

Määrittämiensä kriteerien perusteella hän on huolellisesti valinnut kyseisiä prosesseja kuvaavasta vaikuttavan laajasta julkaistusta ja julkaisemattomasta aineistosta analysoitavaksi 226 ihmekertomusta. Keskiajalla pantiin virallisesti alulle 71 kanonisaatioprosessia, ja lisäksi tehtiin useita kymmeniä puolivirallisia selvityksiä, joiden

4. Fred Spier: *Big History and the Future of Humanity*. Wiley-Blackwell 2010.

yhteydessä käytiin läpi ja dokumentoitiin yhteensä useita tuhansia, ihmeitä koskevia todistajalausuntoja. Kuulialan otos kattaa 21 prosessia.

Selvitystyö keskittyy kolmeen osa-alueeseen: 1) perhepiiriin (mukaan lukien sukupuoli- ja tunnenäkökohdat), 2) yhteisön tapaan suhtautua vammaisiin lapsiin (fyysisestä olemuksesta yhteiskuntakelpoisuuteen, huomiotta jättämisestä lääketieteellisen avun antamiseen) ja 3) asianosaisten oma-kohtaisiin kokemuksiin (identiteettiin ja minäkuvaan). Laajemmin tutkimus vastaa esimerkiksi seuraaviin kysymyksiin: käsitettiinkö lapsen terveyden palautuminen perheen yhtenäisyyden palautumiseksi? Oliko ihmeperantamisen etsiminen koko yhteisön asia? Toivatko tukea hakevat yksilöt vammaisuutensa esille? Sallivatko vammaisuus ja fyysinen erilaisuus yksilöllisen identiteetin muodostumisen?

Kuuliala vastaa näihin yleisiin tutkimuskysymyksiin kääntymällä kerran toisensa jälkeen dokumentaatiosta ottamansa tutkimusotoksen puoleen ja osoittaa näin olevansa tiukasti todistusaineistoon nojautuva historioitsija, joka pysyy poikkeuksetta alueella, jolta hänellä on luotettavaa tietoa. Käsitellessään yksittäisiä aiheita – esimerkiksi epäsiikioita (s. 77), vaihdokkaita eli demonien keskenään vaihtamiksi oletettuja lapsia (s. 95), riiteleviä kerjäläislapsia (s. 132), kansanlääkintää (s. 176) ja merkkikieltä (s. 238) – Kuuliala osoittaa olevansa hyvin perillä kyseisten aiheiden keskeisestä historiallisesta tutkimuksesta. Suhteuttamalla oman tutkimustietonsa aikaisempaan tietämykseen hän pystyy avaamaan uusia näkökulmia moniin kiehtoviin kysymyksiin. Kuulialan käyttämän metodologian voi luonnehtia perustuvan poikkitieteelliseen ymmärrykseen käsiteltävien kysymysten monimutkaisuudesta. Edellisestä seuraten hän käsittelee

järjestelmällisesti ja tosiasioihin nojautuen mahdollisia antropologisia, sosiologisia ja psykologisia tulintoja kolmella eri tasolla: perhepiirissä, yhteiskunnassa ja yksilötasolla.

Väitöstutkimuksen tulokset antavat paljon arvokasta tietoa lapsuusajan vammojen, kanonisaatioprosessien, lapsuuden sosiaalishistorian, perheen, tunteiden, yhteisön lapsien ongelmia kohtaan osoittaman suhtautumisen, leimautumismekanismien, suvaitsevaisuuden ja solidaarisuuden tutkimusta varten. Tutkimuksen oma-leimaisuus nousee kirjoittajan tekemien arvioiden ennakoasenteettomuudesta – hän ei niele purematta yleisesti hyväksytyjä tai näennäisesti itsestään selviä kliseitä (esimerkkinä s. 78–86 käsitely vanhempien syntisyyden ja lapsen sairauden välinen syy-seuraussuhde, jota pidettiin tietynlaisessa uskonnollisessa kirjallisuudessa oletusarvoisena), vaan haastaa ne lähdedokumentaationsa avulla, korjaten tai kyseenalaistaen käsitteitä siltä osin kuin hänen lähdeaineistonsa ei niitä tue.

Kuuliala ei kuitenkaan missään vaiheessa unohda tutkimuksensa varsinaista aihetta, vammaisia lapsia. Laajojen ja värikkäiden todistajalausuntojen ansiosta monet heistä tulevat tekstissä lihaksi ja vereksi. Tuloksena on hienovarainen kuvaus siitä, miten vammaisuuteen suhtauduttiin perhepiirissä häveten ja murehtien ja yhteiskunnassa pilkaten ja ivaten – tai sitten säälien ja myötätuntoisesti. Tutkimus kuvaa myös sitä, miten jotkut näistä onnettomista olennoista hakattiin tai heidän vammansa aitoutta testattiin, koska heitä epäiltiin huijauksesta, ja havainnollistaa, miten jotkut heistä kuvasivat omia henkilökohtaisia kokemuksiaan.

– GÁBOR KLANICZAY

Suureen yleisöön vetoavaa suurvalta-ajan historiaa

Mirkka Lappalainen: Jumalan vihan ruoska. Suuri nälänhätä Suomessa 1695–1697. Kustannusosakeyhtiö Siltala 2012. 262 s.

Ilmaston lämpeneminen on nykyihmistä huolestuttava ilmiö, ja ilmaston tutkimiseen on haettu muutaman viime vuosikymmenen aikana laajempaa taustaa myös historian tutkimuksen keinoin. Ilmastohistoriallisissa tutkimuksissa esiintyy usein termi pikkujääkausi, eikä kansainvälisissäkään tutkimuksissa ole unohdettu mainita Suomessa vuosina 1695–1697 koettuja suuria nälkävuosia, jotka veivät hautaan kolmasosan Suomen väestöstä. Mirkka Lappalainen pohtii teoksessaan *Jumalan vihan ruoska*, minkä takia nimenomaan Suomi koki poikkeuksellisen suuren väestökatastrofin aikana, jolloin muuallakin Euroopassa hytistiin kylmyyden vallassa.

Jumalan vihan ruoska herätti paljon kiinnostusta, kun se julkaistiin syyskuussa 2012. Aihe vetosi iltapäivälehtienkin kohdeyleisöön. Vetävästi nimetyssä kirjassa kiinnosti erityisesti suomalaisten kannibalistinen menneisyys. Ilta-lehti uutisoi kirjasta seuraavasti: ”Uutuuskirja paljastaa järkyttäviä yksityiskohtia yhdestä Suomen historian pahimmasta vitsauksesta. Kansa ryhtyi käsittämättömiin tekoihin.” Suurta yleisöä kiinnostavan teoksen ilmestyminen on kiinnostava kannanotto aikana, jolloin monet tutkijat kokevat paineita luopua suomenkielisten monografioiden julkaisemisesta.

Ensimmäiset historiankirjoitukseksi laskettavat kuvaukset kuolonvuosista julkaistiin 1790-luvulla. Näissä kirjoituksissa suhtauduttiin kielteisesti 1600-luvun lopun itsevaltiuden ajan politiikkaan. Sen sijaan 1800-luvun historiankirjoituksessa ihanteeksi nostettiin vapaa talonpoika, ja kuolonvuosien aikana itsevaltiaana toiminut Kaarle XI (1655–1697) nousi reduktion toteuttajana ja aatelisvallan nujertajana arvoon arvaamattomaan.

1900-luvulla aiheeseen perehtyi Eino Jutikkala, jonka ajatuksia kyseenalaisti 1980-luvulla Ilkka Mäntylä. Jutikkala pani väestökatastrofin syyksi muun muassa aikakauden heikon hallinnon, merkantilismin ja siihen olennaisesti liittyneen ihmisarvojen halventamisen. Lappalainen ei löydä Jutikkalan ajatukselle tukea; hänen aineistonsa perusteella itsevaltiuden ihanteisiin kuului valtakunnan heikoimmista alamaista huolehtiminen, jos kohta huolenpito ei aina toivottavalla tavalla onnistunutkaan. Huomattavan työn kuolonvuosien tutkimisessa on tehnyt väestötuhoja 1690-luvun niukkojen kirkonkirja-aineistojen perusteella kartoittanut Seppo Muroma. Muroman vuonna 1991 ilmestynyt *Suurten kuolonvuosien väestönmenetyks Suomessa* on ollut hyödyksi myös Lappalaisen työssä.

Jumalan vihan ruoskasta heijastuu Lappalaisen vankka 1600-luvun historian tuntemus. Mikro- ja makrotason taitavan yhdistelyn avulla tapahtumista punotaan ilmeikäs kokonaiskuva. Lukija pääsee tarpomaan maailmanlopun tunnelmissa niin kerjuulle lähteneen Erkki Matinpojan, reduktion jälkitunnelmissa kamppailleen kartanonvouti Jacob Saringiuksen kuin kuolemansairaana itsevaltiaan Kaarle XI:n rinnalla. Kuolema korjasi satoaan. Pirkkalassa haudattiin huhtikuussa 1697 yhtenä ainoana päivänä 126 ihmistä, kun koko vuonna 1690 oli ollut kaikkiaan vain 20 hautausta. Keväällä 1697

tapahtunut kuninkaan kuolema ja Tukholman kuninkaanlinnan palo osoittivat aikalaisille selvästi, että Jumalan viha oli laskeutunut valtakunnan ylle.

Kuolonvuodet eivät olleet kuitenkaan täysin lohduttomia. Perheestään kerjuumatkalla erkaantuneen sotilas Erkki Matinpojan tapaus on omiaan todistamaan, kuinka 1600-luvun lopun yhteiskunta säilytti toimintakykynsä ja inhimillisyytensä: Erkki oli varastanut nälissään karjaa metsästä, joutunut vaihtamaan sen vuoksi äkkiä maisemaa ja eksynyt matkalla Dorotea-puolisostaan ja kahdesta pienestä tyttärestään. Sittemmin Erkki oli kuullut, että hänen vaimonsa oli menehtynyt Vehmaan kappalaisen kodissa. Erkin puolisoa Dorotea Salomonintytärtä ei näin ollen ollut jätetty tien varteen kuolemaan, ja vehmaalaiset olivat pitäneet lisäksi huolta Erkin ja Dorotean tyttäristä. Rutiköyhät tytöt olivat päässeet euralaisen kestikievarin luokse asumaan. Vanhin tyttö ennätti niin ikään kuolla, mutta nuorimman tyttären Erkki onnistui jäljittämään ja pääsi noutamaan tämän taas luokseen asumaan.

Jumalan vihan ruoska osoittaa, että historiaa on mahdollista kirjoittaa hyvin ja mukaansatempaavasti, ilman raskaita tieteellisiä sanarakennelmia. Teksti etenee joutuisasti, eikä keskeisimpien asioiden runsaahko toistokaan tee lukukokemuksesta raskasta. Lukijan mieleen jäävät muutamat kiinnostavat yksityiskohdat. Sanonta ”viedä vaikka tuhkat pesästä” on peräisin 1600-luvulta suurvalta-ajalta, kun ankara verotus rasitti yksittäisten ihmisten talouden äärimmilleen: talonpoikien oli maksettava kruunulle salpietariveroa keräämällä ruudin valmistukseen tarvittavaa tuhkaa. Myös Suvivirren syntyhistoria on kiinnostava: se otettiin virsikirjaan vuonna 1701, jolloin ihmiset osivat arvostaa kuolonvuosien jälkeen arvostaa laaksossa kasvavaa laihoa.

Lappalainen käyttää tutkimuksensa lähteinä muun muassa maaherrojen kuninkaalle osoittamia kirjeitä. Hän vertailee kiinnostavasti Turun ja Porin läänin maaherrana toimineen itsevarman ja kokeneen Lorentz Creutzin otteita Uudenmaan ja Hämeen läänin varamaaherrana toimineeseen G. J. Maydelliin, joka epävarmana kyseli toistuvasti toimintaohjeita Tukholmasta. Omatoimiset, Creutzin kaltaiset maaherrat onnistuivat vetelemään oikeista naruista ja saamaan omalle alueelleen mukavasti apuviljaa. Kaikkein huonoimmassa asemassa olivat sisämaan syrjäseutujen asukkaat; kuolonvuodet koettelivat kaltoin esimerkiksi nykyistä Kainuun aluetta. Ilmaston kylmeneminen haittasi paitsi maataloutta myös pohjoisen perinteisiä sivuelinkeinoja.

Vetävästi kirjoitetun tutkimuksen toivoisi houkuttelevan uusia tutkijoita 1600-luvun historiaa kirjoittamaan. Kihlakunnankunnan-oikeuksien käräjäpöytäkirjojen avulla on mahdollista tuoda vuosisataan ilmeikkyyttä ja monipuolisuutta. Kansallisarkistosta löytyvän Tuokko-hakusanakortiston avulla pääsee kätevästi käsiksi esimerkiksi Pohjois-Pohjanmaan ruokataloutteen 1600-luvulla. Hätäravinnon käyttämisestä on useampia mainintoja vuosien 1685 ja 1693 välillä, mutta vuosi 1697 korostuu käräjätuissa selvästi. Pettujauhot olivat tässä vaiheessa kysytty kaupapatvara. Petäjäinen leipä on esitetty Suomessa Saarijärven Paavon hengessä toisinaan jopa kansallisromanttisessa sävyssä, mutta Lappalainen tuo kirjassaan ilmi, kuinka hätäravinto itsessäänkin turvotti, sairastutti ja tappoi ihmisiä.

Kuvituksena käytetyt 1600-luvun Hollannissa maalatut iloiset luistelukurvat toimivat hyvänä kontrastina synkkäsävyyiselle tekstille: pieni jääkausi ei ollut Pohjois-Euroopassakaan pelkkää tuhoa aiheuttava asia. Hollanti oli Englannin ohella niitä maita, joissa maa-

talouden kehittämiseen – ja maatalouden alustavaan vallankumoukseenkin keskityttiin jo 1600-luvulla. Ruotsin valtakunta panosti maatalouden edistämiseen 1700-luvulla, ja kun ilmastoikin osoitti lientymisen merkkejä, ei vastaavaa väestökatastrofia uudella vuosasadalla koettu.

– RITVA KYLLÄ

Anekdootteja aatelin historiasta

Bo Eriksson: Svenska adelns historia. Norstedts 2011. 450 s.

Tartuin Bo Erikssonin teokseen kiinnostuneena, sillä Ruotsin aatelin historiasta ei ole olemassa ajantasaista kattavaa yleisesitystä. Tuorein vastaava teos, Jan von Konovin *Sveriges adels historia* (2005), on varsin populaari ja häviää täsmällisyydessä 1900-luvun alussa julkaistulle aatelistutkimukselle. Tukholman yliopistossa vaikuttava Bo Eriksson väitteli 2008 tutkimuksella aateli-ideologiasta Per Brahe vanhemman teoksessa *Oeconomia* ja on julkaissut useita teoksia keskiajan ja uuden ajan alun Ruotsista. Ammattihistorioitsijalta on lupa odottaa paljon, varsinkin kun hän on tarttunut laajaan aiheeseen, jonka voi odottaa kiinnostavan niin akateemisissa piireissä kuin niiden ulkopuolella.

”Det vilar ett lockande skimmer över adeln”, aloittaa Eriksson kirjansa johdannon ja jatkaa hieman myöhemmin, ”det är lätt att bli förälskad i adeln”. Näin tosiaan on, mistä on todisteena hyllymetreittäin niin kaunokirjallisuutta kuin tietoteoksia. Näissä lainauksissa kiteytyy Erikssonin teoksen

herättämät kysymykset, joihin turhaan etsin vastausta. Kenelle ja miksi Eriksson on kirjoittanut kirjan ja mitä hän haluaa sanoa teokseensa, jää epäselväksi. Eriksson ei määrittele sen enempää kirjansa yleisöä kuin tehtävääkään. Lukijalle käy kuitenkin selväksi, että Eriksson ei itse ole aatelinen (niin kuin hänen nimestään voimme päätellä) ja että aateli kiehtoo häntä. Pyrkimys selkeämpään kysymyksenasetteluun olisi jämäköittänyt teosta, vaikka historia onkin siitä kiitollinen tieteenala, että yhtä aikaa on mahdollista kirjoittaa yleis-tajuisesti ja tieteellisesti.

Eriksson tarjoaa lukijalleen tarinoita ja anekdootteja aatelin historian alkuhämäristä 400-luvulta vuoteen 1866, jolloin säätyvaltiopäivät lakkautettiin Ruotsissa. Ansiokkaasti hän pyrkii tarkastelemaan aateliala koko Ruotsin valtakunnassa. Kirjoittajan pyrkimys lienee ollut kirjoittaa suuri kertomus aatelin elämästä. Kokonaisuus kuitenkin katoaa yksityiskohdientien runsauteen, yhdentekeviin anekdootteihin ja näennäisen näppärästi rakennettuihin lauseisiin sekä hajanaiseen rakenteeseen. Lukijalle ei tarjota mahdollisuutta ymmärtää aateliala, sen yhteiskunnallista asemaa ja toimintaa aatelin omista lähtökohdista, vaikka Eriksson on ansiokkaasti rikkonut perinteistä poliittisen historian periodisointia ja jakanut kirjan lukuihin aatelin historian kannalta merkittävinä aikakausina. Olisin silti mielelläni lukenut enemmän selviä faktoja aatelistista kuin journalistista tarinointia yksittäisistä tapahtumista, henkilöistä tai suvuista. Kirjasta on vaikea löytää täsmällisiä tietoja vaikkapa aatelisten lukumäärästä, demografiasta, virkarakenteesta tai lainsäädännöllisestä ja oikeudellisesta asemasta. Tästä kaikesta tarvittaisiin kattava, kriittinen ja ajantasainen yleisesitys, jossa Ruotsin valtakuntaa käsiteltäisiin kokonaisuutena. Erikssonin teoksen jälkeenkin aatelin histo-

rian tutkijan on etsittävä tiedot useista lähteistä.

Bo Eriksson on tehnyt ilmeisen tietoisin valinnan olla nootittamatta teostaan tai kokoamatta kattavaa bibliografiaa. Viitteiden pois jättämisen ymmärtää, mutta vaikeampi on käsittää, kenelle Eriksson on kirjoittanut laajahkon kommentoidun bibliografian. Varsin yleiseen tapaan edustaa tässäkin kansainvälisyyttä lähinnä angloamerikkalainen tutkimus, vaikka mukana on pohjoismaisten kielten ja englannin lisäksi myös joitakin saksan- ja ranskankielisiä teoksia. Kirjoittajan perehtyneisyys 1500–1600-lukuun näkyy sekä bibliografiassa että leipätekstissä. Sen sijaan 1700–1800-luvun osalta kirjallisuutta on huomattavan vähän, se on osin vanhentunutta ja vähemmän akateemista. Suomalaisen tutkijoiden ruotsiksi julkaissamat teokset 1700–1800-luvun aatelistista näyttävät olevan kirjoittajalle tuntemattomia. Moni merkittävä ruotsalainen tutkimus on niin ikään sivuutettu.

Svenska adelns historia ei onnistu sen enempää olemaan synteesi aatelin historiasta Ruotsin valtakunnassa kuin hakuteos aiheesta. Se latistuu hajanaiseksi kokoelmaksi anekdootteja, jotka eivät nouse analyysiksi yhden säädyn historiasta, sen kulttuurisesta koodistosta, toimintaedellytyksistä, mahdollisuuksista ja uhkista.

– JOHANNA ILMAKUNNAS

Korvaamaton käsikirja 1500-luvun rälssistä

Henrik Impola: Frälset och dess rusttjänst i Finland på 1500-talet. Skrifter utgivna av Genealogiska Samfundet i Finland 59. Genealogiska samfundet i Finland 2011. 450 s.

Henrik Impolan käsikirja *Frälset och dess rusttjänst i Finland på 1500-talet* ilmentää todellista työn sankaruutta. Kirjoittaja on koonnut teokseen elämäkertatiedot 762 rälssmiehestä ja 82 rälssinaiesta, jotka mainitaan 1500-luvun ratsupalvelusluetteloissa. Näistä henkilöistä noin kuudesosa on aiemmin tuntemattomia, monia ei tunneta lainkaan muista aikalaislähteistä. Lyhyisiin elämäkertaesityksiin on koottu tiedot ratsupalveluksesta ja lisäksi heidän omaisuudestaan, elämänsä pääpiirteistä ja perhesuhteista. Etunimen mukaan aakkostettujen elämäkerta-katsausten lisäksi Impolan teoksessa on lyhyt katsaus maallisen rälssin asemaan uuden ajan alussa sekä analyysi käytetyistä lähteistä.

Kattavan analyysin teko on ollut työlästä, sillä uuden ajan alun Pohjolassa maallinen rälssi muodosti sekalaisen ryhmän ja siitä kertovat lähteet ovat nekin hajanaisia. Aatelisääty ja sen privilegit määriteltiin vuonna 1569, mutta aatelisia sukuja alettiin kirjata ja valvoa järjestelmällisesti vasta vuonna 1626, kun Ritarihuone perustettiin tätä tarkoitusta varten. Koko 1500-luvun ajan verovapaaseen ryhmään kuului niin vanhoja mah-tisukuja kuin ratsupalvelusta tekeviä, nipin napin rälssioikeuksista kiinni pitäviä perheitä.

Kuningas Juhana III näyttää kokeneen, että hänen valtakuntansa aateli ei aivan vastannut suuren

maailman vaatimuksia. Hän katsoi aiheelliseksi evästä, miten lähettäjien oli selitettävä Venäjän hallitsijalle ruotsalaista tapaa, jonka mukaisesti aatelista moni käytti patronymejä eikä sukunimiä. Samoin oli erikseen selitettävä, miksi aatelisperheiden asuinkartanot vaihtuivat sen sijaan, että sama suku olisi sukupolvesta toiseen tunnettu tietyn pääkartanon tai linnan kautta.

Samat piirteet, jotka kuningastakin vaivasivat, työlästyttävät myös tutkijaa, joka koettaa saada tolkkua 1500-luvun aatelista. Oli kyse sitten ratsupalveluluetteloista, aatelin kirjeenvaihdosta tai oikeusasiakirjoista, suuri osa rälssistä esiintyy niissä patronymieineen ja vaihtelevine asuinkartanoineen. Esimerkiksi muuan nuorempaan Stiernkors-sukuun kuuluva rälssimies, joka Kansallisbiografiassa mainitaan nimellä Ivar Magnuksenpoika Stiernkors voi esiintyä lähteissä esimerkiksi nimillä "Ivar Månsson" tai "Ivar Månsson till Fulkila" tai "Ivar Månsson till Kärknäs". Hänen leskensä puolestaan mainittiin nimellä "Fru Elin till Kärknäs", eikä missään esiinny sukunimeä Kurki/Kurck, joka on myöhemmin liitetty häneen ja hänen sukulaisiinsa. Pelkästään yksittäisten henkilöiden identifioiminen voi siis vaatia tietoa aikakauden maaomistuksista ja sukujen historiasta.

Henrik Impola onkin tehnyt valtavan selvitystyön käydessään läpi 1537–1602 ratsupalvelus- ja katselmuksluettelot sekä niissä esiintyvät rälssin jäsenet. Monia jää vielä ulkopuolellekin, koska luettelot eivät ole mitenkään kattavia, mutta johdonmukainen tietyn aineistoryhmän perkaaminen on joka tapauksessa hyvin arvokasta työtä. Samalla Impola tekee näkyväksi luetteloihin liittyviä ongelmia ja vajavaisuuksia. Hän on myös käynyt läpi paljon muuta alkuperäisaineistoa ja tutkimuskirjallisuutta, niin sukututkimusta kuin valtavriran

historiantutkimusta. Tämän ansiosta Impola tarjoaa koottuja päivityksiä esimerkiksi Jully Ramsayn monin tavoin yhä käyttökelpoiseen teokseen *Frälsläkter i Finland intill stora ofreden* (1911–1916).

Tällaista perin pohjaista työtä voi kutsua tärkeäksi perustutkimukseksi, jollaiselle ei esimerkiksi yliopistossa anneta sen ansaitsemaa taloudellista tai tieteellistä arvoa. Impolan teokseen jää varmasti korjattavaa, puutteita ja katveita. Kyseessä on kuitenkin aivan välttämätön käsikirja aihepiiriin tutkijoille ja hyödyllinen hakuteos monille muillekin. Esitänkin perusstandardia kaikille, jotka aikovat kirjoittaa jotain 1500-luvun rälssistä, eritoten tietyn henkilön maaomistuksista, ratsupalveluksesta tai sukulaisuussuhteista: kannattaa alkajaisiksi tarkistaa, mitä Impola kirjoittaa kyseisestä henkilöstä, omistuksesta tai perheestä.

– ANU LAHTINEN

Suomalaisia vaakunoita keskiajalta nykypäivään

Antti Matikkala ja Wilhelm Brummer (toim.): Henkilö- ja sukuvaakunat Suomessa. SKS 2011. 304 s.

Antti Matikkalan ja Wilhelm Brummerin toimittama teos *Henkilö- ja sukuvaakunat Suomessa* koostuu 19 artikkelista. Niiden lisäksi teokseen on koottu heraldisten termien sanasto sekä valikoiva, lyhyt bibliografia. Tarkemmat bibliografiset tiedot löytyvät artikkeleiden loppuviitteistä. Teoksen alku-sanoissa mainitaan kirjan olevan

ensimmäinen kronologisesti kattava esitys henkilö- ja sukuvaakunoiden käytöstä Suomessa keskialjalta nykypäivään. Tarkastelun kohteeksi on otettu Suomessa asuneiden ja vaikuttaneiden henkilöiden vaakunat tiedostaen kuitenkin, ettei Suomea voida pitää ennen modernia aikaa itsenäisenä alueena tai kulttuuripiirinä. Yksi teoksen keskeisistä näkökulmista onkin ihmisten ja vaakunoiden liikkuvuus yli kansallisten ja maantieteellisten rajojen. Tältä kannalta keskeisiä artikkeleita ovat Jean-Marie Mailleferin ”Saksalainen aateli Folkung-ajan Suomessa ja heidän vaakunansa” sekä Carl-Thomas van Christiersonin ”Skotlantilaisia vaakunoita Suomen ritarihuoneella – totta vai tarua?” Teoksen artikkeleista käy hyvin ilmi myös se, että kansainväliset vaikutteet eivät aina rantautuneet Suomeen emämaa Ruotsin tai myöhemmin Venäjän kautta, vaan Suomella oli omia yhteyksiään suoraan muuhun Eurooppaan.

Kansainvälisyyden ohella teoksen toinen keskeinen näkökulma on vaakunoiden moninaiset käyttötymöt keskialjalta Suomen itsenäisyyden aikaan asti. Teos pyrkii erottautumaan ajatuksesta, jonka mukaan heraldiikka olisi puhtaasti keskialjan ilmiö. Vaikka teos tarkastelee vaakunoiden käytön sosiaalista ja yhteiskunnallista merkitystä, varsin moni artikkelista keskittyy jo hieman vanhentuneesti jäljittämään sitä, kenelle jokin vaakuna on kuulunut. Vanha ajatus siitä, että vaakunoiden tarkoitus oli tulla tunnistetuksi, näkyy ohjaavan edelleen myös heraldiikan tutkijoita heidän sinnikkäissä yrityksissään jäljittää tietyn vaakunan omistaja. Vanhempien aikojen osalta tällainen tunnistustyö on kuitenkin usein mahdotonta, joten tutkimuksen – ja sen lukemisen – mielekkyyden vuoksi uudet näkökulmat ovat tarpeen. Poliittisen historian edustajana olisin mielelläni lukeutut enemmän siitä, millaisia

viestejä vaakunoiden symboliikkaan liittyy. Tästä näkökulmasta voitaisiin huomiota siirtää vaakunan kantajasta tai omistajasta myös vaakunan ”yleisöön”. Kenen odotettiin katsovan vaakunaa ja millaisia viestejä katsojalle haluttiin välittää? Tältä osin Visa Immosen artikkeli ”Henkilövaakunat kultaja hopeaesineissä ennen vuotta 1600” sekä Markus Hiekkasen ”Henkilövaakunat keskiaikaisissa kirkoissa” tarjoavat hyviä lähtökohtia vaakunoiden sosiaalisen merkityksen pohtimiselle, mutta tätä analyysia voisi viedä vielä pidemmälle.

Immonen tarkastelee vaakunoita osana arvoesineiden koristelua ja Hiekkasen tutkii keskiaikaisten kirkkojen oletettuja lahjoittajavaakunoita. Mainittakoon, että molemmat artikkelit tuovat hyvin esiin vanhempien aikojen lähdeaineistojen vähyden ja hajanaisuuden ja siten pulmat, joita vanhempien aikojen tutkija kohtaa riippumatta siitä, työskenteleekö hän kirjallisten aineistojen, esineiden vai kokonaisten rakennusten parissa. Anu Lahtisen ja Tiina Miettisen artikkelit tarjoavat lyhyet mutta terävät esitykset vaakunoiden käyttötarkoituksista aateliston omakuvan luomisessa ja eurooppalaisten esimerkkien omaksumisesta. Lahtisen tekstissä ”Totta ja tarua Flemingien vaakunasta” kirjoittaja esittelee, millaisia myyttisiä sepityksiä Fleming-suku on tehnyt omasta vaakunastaan. Miettisen kirjoituksessa ”Vaakunat ja aateliston varhainen genealogia” luodaan katsaus 1600-luvun aateliston harjoittamaan eurooppalaistyyliin genealogiaan niin kutsuttujen *seize quartiers* -asetelmien avulla.

Suurin kritiikkini kohdistuu teoksen rakenteeseen. Artikkelit on järjestetty kronologisesti, mikä ei mielestäni ole täysin toimiva ratkaisu. Lisäksi artikkelit ovat eri laajuisia ja siten teosta hallitsee tietty epätasapaino. Lyhyimmät tekstit ovat vain parin sivun mittaisia. Täl-

laisia ovat muun muassa Anu Lahtisen ja Tiina Miettisen mainitut artikkelit. Kokonaiskuvan kannalta tärkeät tekstit, kuten Tuukka Talvion artikkeli ”Suomalaisia aiheita aateliheraldikassa” ja Wilhelm Brummerin ”Kuninkaan ja keisarin armosta – vaakunoita aatelille 1420–1912”, olisivat mielestäni kuuluneet teoksen alkupäähän. Nyt lukija joutuu kahlamaan yli sata sivua erilaisia tekstejä ennen kuin hänelle tarjoutuu mahdollisuus perehtyä yleisemmin vaakunoiden symboliikkaan tai aateli-vaakunoiden myöntöperusteisiin. Talvion ja Brummerin artikkeleiden sijoittaminen teoksen alkupäähän ei olisi varsinaisesti rikkonut tavoiteltua kronologista järjestystä, sillä ne tarjoavat hyvän yleisesityksen koko teoksen tarkastelujaksolle. Teoksen alkupään tekstit, jotka tarkastelevat lähinnä keskialjan ja uuden ajan alun vaakunoiden erilaisia käyttömuotoja, jäävät valitettavasti irrallisen tuntuisiksi. Toisella tavalla rakenteellisella ratkaisulla tämä asia olisi voitu korjata.

Lisäksi olisin kaivannut enemmän sidosteisuutta teoksen artikkelien välille. Muutamain lausein olisi voinut kuvata sitä, miten artikkelit liittyvät toisiinsa ja miten ne täydentävät tiettyä näkökulmaa. Olkoonkin, että teoksen alkupään tekstit ovat mielenkiintoisia, ne uhkaavat nyt jäädä ilman kunnollista kontekstia. Tätä vaikutelmaa vahvistaa se, että Antti Matikkalan johdannossa ”Vapatietomuksesta ikonografiseen heraldikkaan – vaakunoista, heraldiikasta ja niiden tutkimuksesta” ei järjestelmällisesti esitellä teoksen artikkeleita ja niiden tematiikkaa, vaan käydään melko yleisesti läpi vaakunoiden historiaa ja heraldiikkaa tutkimusalana. Artikkelikokoelmien työstäjien toistuva haaste onkin luoda teoksista kokonaisuuksia eikä vain erilaisten artikkelien koelmia.

Symboliikan ja heraldisten viestien osalta teoksessa olisi voinut

pohtia esimerkiksi sitä, miten Turun piispan vaakunasinetin Pyhä Henrik ja Lalli -asetelmaa voidaan tulkita. Kyllikki Männikön artikkelissa "Vaakunan esiintyminen Turun keskiaikaisten piispojen sineiteissä" todetaan, että 1400-luvulla Turun piispan sinetin keskeiseksi hahmoksi vakiintui Pyhä Henrik, joka voidaan tunnistaa tämän jalkojen alla makaavasta Lallista. Olisi mielenkiintoista pohtia, voisiko asetelmaa verrata Suomen vaakunaan, jossa Suomen leijona polkee jalkoihinsa venäläistä sapelaa? Kyseistä Suomen leijonatuunnusta käsitellään Tuukka Talvion artikkelissa "Suomalaisia aiheita aateliheraldikassa", mutta artikkeleiden ja niissä käsiteltyjen vaakunoiden välille ei luoda mitään yhteyttä. Siinänsä vaakunoiden vertailu ei olisi ainakaan ajallisesti kaukaa haettava, sillä molemmat ovat peräisin keskiajan ja uuden ajan alun taitteesta ja siten ne voisivat edustaa samanlaista kuvallisen kerronnan tyyppiä. Jos tällaiselle tulkinnalle ja vertailulle on perusteita, tulisi pohdita myös sitä, kenelle Turun piispan viesti – jonka tarkoitus voisi olla voiton julistaminen pakanuudesta – oli suunnattu: muistutuksena tavallisille suomalaisille kristityille vai itsekehuna katolisen kirkon auktoriteeteille?

Yleensäkin vaakunoiden symboliikkaa olisi voinut pohtia useammassa tekstissä. Harmittavan monessa artikkelissa tyydytään vain kuvailemaan, miltä jokin vaakuna näyttää. Hyvänä poikkeuksena voidaan mainita Wilhelm Brummerin mainittu artikkeli "Kuninkaan ja keisarin armosta – vaakunoita aatelille 1420–1912", jossa pohditaan vaakunoiden symboliikkaa ja tiettyihin heraldisiin aiheisiin päättymisen syitä. Nykyajan vaakunoihin liittyen samanlaista pohdintaa löytyy kiitettävästi teoksen kahdesta viimeisestä artikkelista, Antti Matikkalan "Vaakunat elävät – henkilövaakunoiden renessanssin tausta ja tekijät" sekä Tom C.

Bergrothin ja Antti Matikkalan "Danebrog-vaakunat aikakautensa kuvastimina". Näissä teksteissä tarkastellaan sitä, miten historiallisia henkilö- ja sukuvaakunoita on hyödynnetty 1900-luvun kuluessa yksityishenkilöiden ja erilaisten yhteisöjen tunnuksissa sekä kunnallisvaakunoissa.

Kirjan kuvitus on rikas ja ehdottoman tärkeä osa teosta. Lukukokemusta hieman häiritsee se, että tekstissä kommentoitu kuva ei aina ole samalla sivulla kyseisen tekstikohdan kanssa, mutta kuvien selkeä numerointi ja sen mainitseminen tekstissä tekevät oikeiden kuvien löytämisen helpoksi. Teoksen kuvasto tarjoaa upean kokoelman erilaisia vaakunoita, sinettejä ja niiden luonnoksia, joita on koottu sekä Suomesta että ulkomailta. Kokonaisuudessaan teos tarjoaa mielenkiintoisen katsauksen suomalaisiin ja Suomessa esiintyneisiin vaakunoihin eri yhteyksissä, mutta käsittelyyn olisi kaivannut vielä analyttisempää otetta.

– MIIA IJÄS

Johdatusta aateli-genealogian historiaan

Elizabeth Harding ja Michael Hecht (toim.): Die Ahnenprobe in der Vormoderne. Selektion – Initiation – Repräsentation. Rhema 2011. 434 s.

Mikäli kaipaa vankan tieteellistä näkemystä sukututkimuksesta eli genealogiasta ja sen historiasta, on syytä kääntyä modernin saksalaisen tutkimuksen puoleen. Sen paremmin Suomessa kuin Ruotsisakaan ei ole tehty tieteellisiä tut-

kimuksia genealogiasta, suvun kuvaamisesta ja sen merkityksestä varhaismodernissa yhteisössä ja aateliston keskuudessa. Kuitenkin käsityksemme suvun ja perheen "oikeasta" muodosta on syntynyt eurooppalaisen aatelin kehittämän ideologian ja lukuisten painettujen oppaiden pohjalta, joissa kerrottiin miten polveutuminen pitää oikeaoppisesti esittää. Esimodernin ajan muotokuvat, monumentit ja rakennuksetkin heijastavat genealogista ajattelua, jolla haluttiin korostaa henkilön ja perheen polveutumista. Siksi on ilo saada käsiinsä Elizabeth Hardingin ja Michael Hechtin toimittama tuore saksalainen julkaisu *Die Ahnenprobe in der Vormoderne*, jossa syvennytään genealogian merkitykseen ja sukutaustan esittämiseen sekä sukujuurien todistamiseen esimodernilla ajalla.

Kirjan artikkelit muodostavat eheän ja tarkoin harkitun kokonaisuuden, jossa kokoava teema on se, miten aatelius ja sukutausta todistettiin esimodernilla ajalla ja miten sitä hyödynnettiin suhteessa yhteisön muihin jäseniin. Erityiskiihtoksen ansaitsee perusteellinen ja syvälinen alkuluku, joka tukee jäljempänä olevia artikkeleita ja sitoo ne yhteen. Sukutausta ja polveutuminen rajasivat sisäpiirin, johon jäseneksi pääsi vain todistamalla polveutuvansa tietyistä esivanhemmista.

Kirja jakautuu viiteen osaan, joissa tarkastellaan eri teemoja. Artikkelit keskittyvät nykyisen Saksan ja Itävallan alueelle, joten vertailtavina ovat luterilaisen ja katolilaisen aateliuskulttuurin erot, mitä tulee sukutaustan käyttöön ja sen esittämiseen. Lopuksi kirjassa tarkastellaan vielä Maltaan Johanniitajärjestön suhtautumista sukutaustaan sekä Ranskan Versailles'n hoviaatelia ja sen sukutaustan merkitystä. Lisäksi käsitellään aateliuden ja sukutaustan näkymistä ja merkitystä Espanjan valtaamalla alueilla Amerikan mantereella. Eu-

rooppalainen sukukäsitys vietiin uudelle mantereelle.

Oikeastaan heti Simon Teuscherin artikkelissa "Verwandschaft in der Vormoderne: zur politischen Karriere eines Beziehungskonzepts" kiteytetään se, kuinka suvun käsitteen ymmärtämisessä siirryttiin uudella ajalla keskiajan yhdeksi lihaksi tulemisen käsitteestä yhteisen veren käsitteeseen. Keskiajalla esimerkiksi avioparin sukujen katsottiin avioliiton solmimisen jälkeen olleen toisilleen sukua, ja ylipäätään elävien sukulaisten joukko muodosti suvun, johon voitiin lukea muitakin kuin puhtaasti verisukulaisia. 1500- ja 1600-luvulla sukuun ei enää laskettu yhtä kattavasti ihmisiä, vaan se alettiin ymmärtää samasta esisästä polveutuvien joukkona. Genealogia alkoi kiinnittää huomiota etupäässä henkilöiden lineaariseen polveutumiseen. Kantaisästä luetut sukupolvet olivat "samaa verta", josta muut rajattiin pois. Tämä vaikutti väistämättä myös yhteiskuntaan ja sen rakenteeseen esimodernilla ajalla.

Sääty-yhteiskunnassa kuuluminen ylimpään säätyyn ja sitä kautta tiettyyn sukuun piti myös pystyä osoittamaan. Kuten kirjan nimikin toteaa, *Ahnenprobe* eli aateluiden todistaminen oli tärkeää. Vasta sen avulla oli mahdollista päästä käsiksi niin taloudelliseen kuin poliittiseen valtaan, jota pieni sisäpiiri piti hallussaan. Aateluiden tueksi oli kyettävä esittämään myös genealogiset perusteet, jotka voitiin hyväksyä. Pelkkä aatelointi ei välttämättä avannut kaikkia ovia. Esivanhempien nimiä, vaakunoita ja sukulinjoja piti kuvata oikeaoppisilla säännöillä ja sukutiedon esittämisen avuksi tehtiin painettuja oppaita.

Sukulinjojen esittämistapaan keskittyvistä painetuista opaskirjoista kerrotaan kattavasti Volker Bauerin kirjoittamassa artikkelissa. Siinä esitellään aatelille tarkoitettuja mallikirjoja, joissa olleiden

kaavioiden avulla oma sukutausta voitiin esitellä niin paperilla kuin muistomerkeissä oikeaoppisella tavalla. Artikkelista selviää sekin, miten opaskirjojen varhain hioutunut kaaviomalli on periytynyt nykyajan suku- ja historian tutkimuksen tapaan kuvata ja hahmottaa tutkittavien sukua ja polveutumista.

Kirjan ensimmäisen osion artikkelit ovat erityisen antoisia Ruotsin ja Suomen aatelita tutkiville, koska niissä keskitytään luterilaisen aatelin tapaan todistaa sukujuurensa sekä esitellä omaa sukutaustaa yhteisössä vallan ja erottautumisen välineenä. Vaikka suomalaisesta tai ruotsalaisesta aatelista vain hyvin pieni osa kykeni esittämään yhtä täydellisen aatelistaustan kuin saksalaiset ruhtinas- tai aatelissuvut, niin samaan kuitenkin pyrittiin.

Inga Brinkmanin artikkelissa kerrotaan luterilaisen aateliston hautajaisseremonioista sekä hautamuistomerkeistä, joissa henkilöiden *seize quartiers* oli keskeisessä roolissa muistomerkkien heraldisessa koristelussa. Sama ajatus on vahvasti nähtävissä suomalaisen 1600-luvun aatelin sukuajattelun, hautamuistomerkkien ja hautavaakunoiden taustalla. Vaakunoita ei koskaan veistetty tai maalattu sattumanvaraisesti, vaan ne perustuivat tutkittuun genealogiseen tietoon esivanhemmista. Heraldikka ja genealogia muodostivat aikakaudella eheän kokonaisuuden. Genealogia alkoi tukea luterilaisen aateliston paisuvaa hautajaiskulttia 1600-luvulla. Siinä näyttäville muistomerkeillä ja sukuun liittyvillä seremonioilla oli keskeinen sija. Jopa henkilöiden muotokuvat voitiin koristella vaakunoilla, jotka samalla kuvasivat henkilön polveutumista ja olivat näin todiste aateluudesta ja sen mukanaan tuomista oikeuksista.

Genealogian avulla eroteltiin ylhäisaateli niin aatelittomista kuin alemmasta aatelista. Katolisissa maissa oli esimerkiksi luostareita,

joihin hyväksyttiin vain ylhäisaatelistista suvuista syntyneet naiset. Sukutaulu oikeutti niin sisään pääsyn luostareihin kuin avioliittoon. Samalla voitiin tehdä ero vasta-aateloitujen ja vanhan aatelin välillä.

Oikeastaan vastaavia kunniallisuuteen perustuvia sukutodisteita olivat myös kaupunkien käsityökiilojen jäseniltään edellyttämät todistukset kunniallisesta syntyperästä. Nekin alkoivat erotella ihmisiä syntyperän perusteella, koska niissä voitiin mainita niin vanhemmat kuin isovanhemmat. Knut Schulzin artikkeli keskittyy käsityöläisten ja kiltojen kunniallisuuskäsitteisiin suhteessa kunniallisen syntyperän todistamiseen. Kunniallisen syntyperän käsite oli aikakaudella keskeinen ehto yksilön menestykselle.

Suomenkielisen lukijan suurin ongelma on se, että useat heraldiset ja genealogiset termit ovat vaikeita tai jopa mahdottomia kääntää sujuvasti suomeksi. Nykyajan genealogia tai pikemminkin sukututkimusharrastus operoi aivan eri termeillä kuin meillä kuin muualla Euroopassa. Saksan kieleen kehittyi jo varhain monia vivahteikkaita genealogisia termejä, joiden avulla kuvataan sukua, sukutaustaa ja sukulinjoja.

Jopa kirjan otsikko on hankala kääntää suomeksi. Ylätyylinen saksankielen sana *Ahnen* ja vastaava ruotsinkielen sana *anor* tarkoittavat henkilön sukujuuria, mutta vain tietynlaisia ja oikeaoppisesti esitettyjä aatelisia sukujuuria. Sana ei mitenkään sovellu kuvaamaan kenen tahansa henkilön sukujuuria tai esi-isiä, vaikka sanojen suomenkieliset käännökset sanakirjoissa antaisivat näin olettava.

Toinen keskeinen genealoginen termi, jolle ei ole suomenkielistä käännoästä, on ranskankielinen *seize quartiers*, ruotsiksi *sexton anor*. Kyseessä on heraldinen ja genealoginen termi, jolla kuvataan yhden henkilön ja hänelle neljässä

polvessa tulevaa kuuttatoista aatelista esivanhempaa. Esimodernin ajan aatelisgenealogialle ei ollut 1800-luvulla tarpeellista kehittää suomenkielisiä vastineita, koska Suomen aatelin kieli oli ruotsi.

Kirjan kuvituksessa on hyödynnetty näyttäviä, huolellisesti piirrettyjä ja koristeltuja sukutauluja. Kuriositeettina mainittakoon Ruotsin Kaarle XII:n sukupuu, joka on suoranaanainen taideteos satoine nimineen ja tarkkoine geometrisine muotoineen. Niiden avulla suku johdetaan niin todellisiin kuin myyttisiin göötiläisen historiankirjoituksen tuottamiin esivanhempiin. Selkeästi käy ilmi, että esimodernin ajan ruhtinaiden ja aateliston teettämät toinen toistaan komeammat *seize quartiers* -suku-kaaviot ja -taulut olivat parhaimmillaan oma taiteenalansa.

– TIINA MIETTINEN

Nouseva keskiluokka rakennutti 1700-luvulla komeita kartanoita Turun seudulle

Riitta Koskinen: Kartanot ja virkatalot Turun kaupunginarkkitehti Christian Friedrich Schröderin tuotannossa. Turun yliopiston julkaisuja, sarja C, osa 336, Scripta lingua Fennica edita. Turun yliopisto 2012. 445 s.

Riitta Koskinen syyskuussa 2012 Turun yliopistossa tarkastettu väitöstudium kartoittaa Turussa kaupunginarkkitehtinä 1750-luvulta 1780-luvulle toimineen sak-

salaissyntyisen Christian Friedrich Schröderin työtä ja vaikutusta. Tutkimuksen ytimessä ovat Schröderin Turkuun ja Lounais-Suomeen suunnittelemat ja rakentamat virkatalot ja kartanot sekä niiden sisustaminen. Koskinen selvittää myös Schröderin taustaa, koulutusta muurarimestariksi Tukholmassa sekä toimintaa pedagogina ja uusien muurarimestarien kouluttajana. Lisäksi hän pohtii yleisemmin 1700-luvun arkkitehtuuria Ruotsissa samoin kuin virkatalojen ja kartanoiden rakennuttajien toiveita, motiiveja ja henkilöhistoriaa.

Koskinen käsittelee kiinnostavasti kaupunginarkkitehdin toimintaa, tehtäviä ja velvollisuuksia aikakaudella, jolloin Schröder kuului muurarimestarina käsityöläisiin eikä virkavalan vannoneisiin virkamiehiin. 1700-luvulla koulutettujen arkkitehtien ja muurarimestarien työt eivät aina poikenneet paljoakaan toisistaan, vaikka heidän koulutuksensa ja varsinkin aikalaisten suhtautuminen heidän ammatilliseen asemaansa poikkesivat toisistaan. Toisaalta Koskinen painottaa, että kartanot olivat valtaisia rakennushankkeita, joissa eri ammattilaisten ja ammattikuntien yhteistyötä tarvittiin, ja joissa yhteistyö myös sujui käytännössä. Muurarimestari-kaupunginarkkitehti Schröderin toiminnan tarkastelu osana ammattikuntahistoriaa ja työn professionaalistumista olisi ansainnut enemmänkin tilaa. Se olisi myös syventänyt Koskinen pääosin taidehistoriallista analyysiä ja liittänyt tutkimuksen kiinteämmin kansainvälisiin tutkimustradiotuihin.

Monipuolisen lähdemateriaalin ja kartanoissa tekemiensä kenttätutkimusten avulla Koskinen analysoi sellaisia Schröderin suunnitelmia tai hänelle attribuoituja kartanoita, ruukinkartanoita ja virkataloja kuin Fagervik, Mustio, Teijo, Paddainen, Lempisaari ja Saaren kartano Mynämäellä. Teoksen runsas, havainnollinen ja tarkkaan va-

littu kuva-aineisto antaa lukijalle lisätietoa ja mahdollisuuden ymmärtää konkreettisesti tutkimuksen arkkitehtoniset ja taidehistorialliset ulottuvuudet.

Kansatieteen, taidehistorian ja historiatieteiden yhdistäminen aidosti monitieteiseksi kokonaisuudeksi on haastavaa, ja Koskinen onnistuu siinä hyvin hienoisesta metodologisesta haparoinnista huolimatta. Historiatieteiden tutkimustraditioiden tunteminen olisi syventänyt analyysiä ja tarjonnut lisää tukea Koskinen johtopäätöksille, joita hän olisi myös voinut tehdä rohkeammin. Aikaisempaan tutkimukseen olisi voinut suhtautua kriittisemmin ja lähteet sekä viitteet merkitä tarkemmin. Samoin taustalukujen tiivistäminen olisi tuonut selkeämmin esiin laajan empiirisen aineiston avulla sen, että nouseva keskiluokka eli aatelettomat säätyläiset ja vasta-aateloitunut rakennuttivat ja sisustivat komeita, uudenaikaisia ja säädynmukaisia kartanoita statuksensa manifestoitumiseksi.

Koskinen on aiemmin julkaissut useita teoksia säätyläiskulttuurista, kartanoista ja vanhan kunnostamisesta sekä kirjoittanut monia asiantuntija-artikkeleita antiikkilehtiin. Väitöskirjassa näkyy hyvällä tavalla Koskinen perehtyneisyys aiheeseen sekä pyrkimys konkreettisiin tuloksiin myös tieteessä. Koskinen luo kokonaiskuvan Christian Friedrich Schröderin toiminnasta muurarimestarina ja Turun kaupunginarkkitehtinä sekä asettaa Schröderin suunnittelemat virkatalot ja kartanot osaksi suurempaa yhteiskunnallista, sosiaalista ja kulttuurista kokonaisuutta. Yksi tärkeimmistä ansioista on, että työn tuloksia voi soveltaa käytännössä vanhojen rakennusten kunnostusvaiheessa ja mahdollisten uusien käyttötarkoitusten etsimisessä niille. Koskinen painottaa sitä, miten tärkeää asiantuntemus rakennushistoriasta ja rakennusmateriaaleista on sekä sitä miten

merkittävää olisi käyttää riittävästi aikaa rakennusten tutkimiseen ja taustatyöhön. Suomessa, jossa 1700-luvun rakennuskantaa on varsin vähän jäljellä, olisi tärkeää voida tukeutua päätöksenteossa tutkimustietoon, joka taustoittaa rakentamiseen liittyneet esteettiset näkemykset, materiaalivalinnat, syyt rakentaa tietyllä tavalla tai laatia tietyntyylisiä pohjakaavoja. Tähän Riitta Koskisen väitöstutkimus tarjoaa erinomaisen mahdollisuuden niin yksityisille ihmisille kuin virkamiehille ja poliitikoillekin.

– JOHANNA ILMAKUNNAS

Eliitin arkisempi elämä

Kirsi Vainio-Korhonen: *Sofie Munsterhjelm*in aika. Aatelisnaisia ja upseereita 1800-luvun Suomessa. SKST 1383. SKS 2012. 319 s.

Miltä 1800-luvun alkupuolen elämä Suomessa näytti aatelisnaisen silmin? Kirjassaan *Sofie Munsterhjelm*in aika Kirsi Vainio-Korhonen ottaa elämäkerran välineekseen ja tarkastelee Suomen historian tapahtumarikkaita vuosia yksilön näkökulmasta. Samalla Vainio-Korhonen jatkaa tutkimusmatkaansa aatelin historiaan – tuo matkahan alkoi vuonna 2008 ilmestyneessä *Sophie Creutzin aika* -teoksessa. Nyt päähenkilöksi nostettu Sofie Munsterhjelm (1801–1867) oli Sophie Creutzin (1752–1824) tyttärentytär. Munsterhjelm

in vanhemmat olivat Vendela Glansenstierna (1774–1821) ja Anders Munsterhjelm (1764–1824). Miehекseen Sofie Munsterhjelm sai Lars von Platenin (1793–1843), ja pariskunnalle syntyi kaksi lasta, Carl (1831–

1856) ja Sofia (1835–1926). Jatkamalla tutkimustaan saman suvun parissa Vainio-Korhonen saa mahdollisuuden sukupolvien väliseen vertailuun, vaikka molemmat teokset toimivatkin itsenäisinä tutkimuksina. *Sofie Munsterhjelm*in aika etenee päähenkilön elämänsä vanavedessä syntymästä kuolemaan. Hänen vaiheensa toimivat ikkunana aikakauden elämään ja yhteiskuntaan, ja Munsterhjelm

in rinnalla piirretään henkilökuvia myös hänen lähisukulaisistaan ja ystävistään. Teoksen alaotsikko korostaa aatelia, mutta käytännössä näköalat avautuvat laajemmallekin, kun Munsterhjelm

in liepeiltä poiketaan sivupoluille eri aiheiden perässä. Vainio-Korhonen kuljettaa lukijaa päähenkilön jäljillä sujuvasti. Kerronta on luontevaa, ja kokonaisuus tuntuu sopivan tiiviiltä. Poikkeamat Munsterhjelm

in henkilöstä eivät tunnu väkisinä saati liian pitkiltä. Liikuttaessa yksilötason valinnoissa ja motiiveissa ei ole yllättävää, että paikoin Vainio-Korhosen on tyydyttävä spekuloidaan tai jättämään kysymyksiä auki. Aukot muistuttavat siitä, että ihmiselämää on tuskin koskaan mahdollista tiivistää elämäkertaan aukottomasti. Sujuvan tekstin vuoksi teosta voi suosittelua myös ei-akateemiselle lukijalle, mutta samalla on syytä korostaa, että teos on tutkimus. Vainio-Korhonen on käyttänyt lähteinään monipuolista aineistokokonaisuutta. Avainasemassa ovat kirjeet, joiden kautta päästään henkilökohtaisten valintojen, tunteiden ja vastoinkäymisten äärelle. Kirjeenvaihdon käytössä on omat ongelmansa, joiden kanssa myös Vainio-Korhonen on joutunut kamppailemaan. Kirjekielen kohteliaisuuksien kulissit jäykistävät menneen ajan ihmiset helposti kiiltokuvamaisiksi vahanukeiksi tai hovimäkiläisiksi karikatyyreiksi, joiden elämä näyttää säädylisessä kohteliaisuusnäytelmässään likipi-

täen täydelliseltä. Kanssakäymisen normit ja ihanneroolit ovat vaarassa samastua absoluuttiseksi todellisuudeksi. Vainio-Korhonen välttää tällaiset sudenkuopat. Kirjeistä on otettu pitkäköjä lainauksia, mutta ne nivELYVÄT kokonaisuuteen useimmiten hyvin, koska Vainio-Korhonen taustoittaa ja tulkitsee tekstejä huolella. Kirjekieli ei avaudu lukijalle pelkästään menneisyyden romanttisena kuriositeettina. Toisaalta Vainio-Korhonen itse korostaa voimakkaasti tiliaineiston merkitystä tutkimuksessaan, eikä syyttä. Yksityiseltä taholta käyttöön saamansa Munsterhjelm

huttelevasti. Nuorten aatelismiesten luonnehdinnat vaimokandidaateista tai vaikkapa ohimennen tehty maininta päähenkilön isän vihamiehestä muistuttavat verkostoituneen yhteisön raadollisemmasta puolesta, josta lukija kernaasti lukisi enemmänkin. Yhteisön tiivys ja kaikkea kanssakäymistä leimannut verkostoituminen eivät itsessään taanneet idyllistä harmoniaa säädyn sisälle. Laajeman kuvan lukija haluaisi mielellään myös Munsterhjelmin aviomiehestä, jonka henkilökuva jää osittain ohueksi kelvottoman miehen ajattomaksi stereotypiaksi.

Vaikka tiliaineisto ja kirjeenvaihto ovat molemmat aukollisia suhteissa päähenkilön elämään, on Vainio-Korhonen saanut niistä toisiaan täydentävän kokonaisuuden. Sukupuoliroolikeskustelun ohessa Vainio-Korhonen ottaa kantaa suomalaisen koululaitoksen historiaan ja myös poliittisen historian suurempiin käännekohtiin. Aatellisuuden eri sukupolvien kautta havainnollistuu konkreettisesti yhteiskunnan murros kohti modernia aikaa. Toisaalta Vainio-Korhonen malttaa olla kirjoittamatta koko Suomen historiaa uudelleen. Munsterhjelmin elämänvaiheiden pohjalta tehdyt huomiot eivät kumoakaan kaikkia suuria kertomuksia, vaan muistuttavat yksinkertaisesti historian moniäänisyydestä.

Sofie Munsterhjelm on tutkimuskohteena samanaikaisesti sekä erityinen että yleinen. Jos otetaan huomioon aatelissäädyn määrällinen osuus kansasta, voidaan asetelma lukea jopa "suur-mieshistoriaksi" tai poikkeusyksilöiden tutkimukseksi. Kun kyse on naisesta, joka ei elämässään tehnyt poliittisia murhia tai johtanut armeijoita, kansakuntia, kansanliikkeitä tai suuryrityksiä, näyttäyty teos pikemminkin arjen historian, tavallisuudesta merkityksellisytyensä ammentavana tutkimuksena. Elitismien ja arkisuuden yhdistelmä toimii hyvin Sofie Munster-

hjelmin tapauksessa. Aikakauden suuret poliittiset käännekohdat saavat alhaalta käsin uusia vivah-teita, ja yksilön elämäkaaren kehikossa arkinen elämä avautuu luontevasti. Teos osoittaa, että elämäkerta on edelleen mielekäs paradigma historiantutkijalle.

– JANNE HAIKARI

Venäläisen aatelisperheen tarina

Katherine Pickering Antonova: An Ordinary Marriage. The World of a Gentry Family in Provincial Russia. Oxford University Press 2012. 304 s.

New Yorkin kaupunkiyliopiston Queens Collegessa työskentelevä Katherine Pickering Antonova haastaa mikrohistoriallisella tutkimuksellaan *An Ordinary Marriage* sukupuoli- ja perhehistorian esittämiä väittämiä sukupuolten toimintakentistä sekä yksityisen ja julkisen välisestä rajanvedosta. Tutkimus kuvaa aatelistia Chikhachevin (suomalainen kirjoitusasu Tshikatshev) perhettä keskittyen aviopariin Andrei Chikachev ja Natalia Chernavina (Tshernavina). Paris-kunta asui kotikartanoissaan Vladimirin provinssissa, Moskovasta itäkoilliseen. Heillä oli kaksi lasta, 1820-luvulla syntyneet poika ja tytär.

Tutkimuksessaan Pickering Antonova tutkii lähemmin Venäjän maalaisaatelin elämäntapaa, kartanotaloutta, sosiaalista elämää, koulutusta ja äitiyttä sekä aikakauden kansainvälisten ajatusten leviämistä Venäjälle. Hän kyseenalaistaa 1800-luvun tutkijoiden ajatuksen "kotikultista" (*domesticity*) sekä julkisen ja yksityisen väli-

sestä sukupuolittuneesta jaosta. Vaikka Venäjällä tunnettiin tuona aikana Länsi-Euroopassa asiasta käydyt ideologiset ja filosofiset keskustelut, käytännöt muodostuivat Pickering Antonovan mukaan toisenlaisiksi. Hänen tavoitteenaan on osoittaa, miten Venäjän lainsäädännön naisille suoma hallintaoikeus omaisuuteensa näyttäytyi käytännössä. Lisäksi hän kysyy, miten aviopuolisot ymmärsivät tehtävänsä ja miten koulutetut venäläiset omaksuivat ajatuksen siitä, että aviovaimon toimintakenttä oli kotona ja aviomiehen paikka julkisuudessa.

Pickering Antonova onnistuu tutkimustehtävässään varsin hyvin, ja osittain syynä lienee Chikachevin perheen jälkeensä jättämä laaja arkistomateriaali. Tämä Ivanovon maakunta-arkistossa säilytetävä perhearkisto sisältää Natalian taloustilejä ja perheen päiväkirjoja sekä Andrein laajan filosofis-kirjallisen tuotannon. Tästä poikkeuksellisesta arkistoaineistosta huolimatta Pickering Antonova onnistuu osoittamaan, että Chikachevin perhe oli itse asiassa tavallinen venäläinen maalaisaatelinen perhe.

Pickerin Antonovan mukaan Venäjällä aviopuolisoiden välinen työnjako muotoutui Länsi-Euroopasta poikkeavaksi erilaisen poliittisen ja taloudellisen tilanteen takia. Tämä onkin yksi tutkimuksen tärkein anti – länsimaisen historian tutkimuksen Eurooppa-keskeisyys ja usein myös angloentrisyys voivat aiheuttaa virheellisiä tulkin-toja, mikäli tutkimustulokset ulotetaan koskemaan laajoja maantieteellisiä alueita.

Pickering Antonova tuo kautta linjan esiin konkreettisia ja laajaan arkistoaineistoon perustuvia esimerkkejä siitä, kuinka Chikachevit toimivat vastoin länsieurooppalaisittain sukupuolittuneita työnjaon käytäntöjä. Aatelisten kartanonemännän tehtävät eivät rajoittuneet kodin piiriin, vaan hän valvoi ja opasti työvoimaa niin pelloilla

kuin sisätiloissa – toisin kuin brittitutkijat ovat väittäneet. Venäläisen kartanonemäntä piti kirjaa tuloista ja menoista sekä osallistui itse aktiivisesti moniin toimiin, mutta ei juurikaan lasten kasvatukseen. Jälkikasvun henkisestä sivistyksestä huolehtiminen oli heidän isänsä tehtävä, ja isä huolehti myös tyttärensä opillisesta sivistämisestä, joskin opetus poikkesi jonkin verran veljen opetuksesta. Andrei Chikachev katsoi, että lasten opettaminen oli ”julkisuudessa” toimimista, sillä tavoitteena oli tulevan sukupolven ja etenkin miespuolisen jälkikasvun uran varmistaminen. Venäjällä ajateltiin, että kartanon asiat ovat yksityisiä ja lasten opettaminen julkista, joten mitään ristiriitaa länsieurooppalaisiin aatteisiin ei muodostunut.

Pickering Antonovan tutkimus avaa uusia näkökulmia moneen historiantutkimuksen viime aikoina käsittelemään aiheeseen. Siinä sivutaan eliitin itseyttä, kulluttamista ja tuotantoa, kartanotaloutta ja sukupuolta, vain muutamia mainitakseni. Suomalaiselle lukijalle ja historiantutkijalle teos avaa venäläistä elämää ja toimii vertailukohtana esimerkiksi aateli- sen emännän roolille suomalaiskartanoissa.

– ULLA IJÄS

Uusimman ajan aateliseliitti

Ellis Wasson: *Aristocracy and the Modern World*. Palgrave Macmillan 2006. 296 s.

Marx oli väärässä: aristokraatit eivät olleet Ranskan vallankumouksen jälkeen vain Euroopan tanssimestareita. Amerikkalainen historiantutkija Ellis Wasson jatkaa na-

pakassa teoksessaan uusimman ajan aatelin uudelleenarviota. Wassonin teos on ilmestynyt jonkin aikaa sitten, mutta se ei kuulu yhdenkään suomalaisen yliopistokirjaston kokoelmiin. Niinpä lienee paikallaan nostaa se esiin meilläkin.

Viime vuosisatojen aatelin uudelleenarvion aloitti Arno J. Mayerin teoksessaan *The Persistence of the Old Regime* (1981). Sen teesinä oli, että vastoin aiempaa käsitystä Eurooppa pysyi aristokraattisena ensimmäiseen maailmansotaan saakka ja – kiistanalaisemmin – että tämä aristokraattisuus oli sodan keskeisiä syitä. Yhteiskuntamuutosta oli siis yksinkertaistettu liiaksi. Se oli esitetty modernisaation voittokulkuna tai marxilaisittain feodaalisen järjestelmän murtumisena Ranskan porvarillisessa vallankumouksessa, jossa aateli syrjäytyi, ja alkoi porvariston nousu. Oli kirjoitettu tämän yhteiskuntamuutoksen oletettujen voittajien historiaa, kuten uudemmassa tutkimuksessa usein huomautetaan. Dominic Lieven jatkoi tämän kysymyksen tarkastelua teoksessaan *The Aristocracy in Europe 1815–1914* (1992). Siinä hän käsittelee erityisesti Englannin, Saksan ja Venäjän aristokratiaa. Hänen mielestään Mayerin teesi oli liioiteltu, vaikkakin aristokratiat sopeutuivat yhteiskuntamuutokseen paremmin kuin oli oletettu – eikä tämä sopeutuminen merkinnyt aatelin ”porvarillistumista”.

Mitä uutta Ellis Wasson sitten tuo keskusteluun? Ensinnäkin hän jatkaa tarkastelua 2000-luvun alkuun, laajentaa sen koskemaan myös useita pienempiä maita (joukossa Suomi) ja pystyy hyödyntämään viime aikoina lisääntyntä uusimman ajan aatelin tutkimusta. Wasson päätyy korostamaan aateliseliitin eli aristokratian keskeistä roolia Lieveniä voimakkaammin, mutta hylkää Mayerin sotasyllisyysolettaman. Teoksen kohteena on aristokratia, jonka Wasson

määrittelee aatelisarvonimien ja merkittävän maanomistuksen yhdistelmällä. Tämä jättää meillä tavanomaisen alemman virka-aatelin huomiotta ja vinouttaa kokonaiskuvaa sikäli, että aatelin rooli näennäisesti ylikorostuu, kun keskitytään vain sen näkyvimpiin ilmiöihin. Wasson huomauttaakin asiallisesti, että tavallisen arvonimettömän aatelin asema heikkeni näitä aristokraatteja voimakkaammin, kun privilegit purettiin eikä edes arvonimi ollut erottamassa muusta väestöstä.

Kuten populaarikulttuuristakin olemme oppineet (*Downton Abbey* -televisiosarja), muodosti ensimmäinen maailmansota merkittävän murroskohdan aristokratian kannalta. Wasson on kuitenkin taipuvainen näkemään murroksen vähemmän jyrkkänä kuin Mayer, Lieven tai brittiläistä aristokratiaa tutkinut David Cannadine. On tosin mahdollista, että tämä hänen pyrkimyksensä vanhan kuvan muuttamiseen johtaa ylilyön- teihin vastakkaiseen suuntaan – ilmiö on tuttu muiltakin historian- tutkimuksen lohkoilta. Siitä huolimatta pidän Wassonin teosta var- teenotettavana puheenvuorona.

Teos perustuu aiempaan tutkimukseen, mikä johtaa osin siihen, että mainitaan lukuisasti esimerkkejä merkittävistä aristokraateista, mutta näiden esimerkkien suhteuttaminen kyseisen yhteiskunnan tilanteeseen tai vertaaminen muihin yhteiskuntiin jää hajanaiseksi. Onneksi sosiaalishistoriallisia havaintoja on kuitenkin kertynyt jo runsaasti. Ne tukevat kokonaiskuvaa, vaikka yhtenäisiä suuria tilastosarjoja ei Euroopasta olekaan käytettävissä. Kirjasta kuitenkin puuttuvat liki täysin taulukot ja kuvat: ne eivät edistäne myyntiä.

Teos on meikäläisittäin kiinnostava, koska Suomi mainitaan yhtenä esimerkkipaikkana useaan otteeseen (mm. Risto Alapuron *State and Revolution in Finland* -teoksen perusteella). Vapaaherra Gustaf

Mannerheim nostetaan yhdeksi ensimmäisen maailmansodan jälkeisen ajan keskeisistä eurooppalaisista aristokraattihahmoista. Seura on arvovaltainen: Hitlerin murhaa yrittänyt kreivi Claus von Stauffenberg, Marlborough'n herttuan pojanpoika Winston Churchill ja Lampedusan ruhtinas Giuseppe Tomasi, joka kirjoitti tunnetun romaanin *Il Gattopardo* (suom. *Tiikerikissa*).

Mielestäni Wassonin tärkein teesi on, että maataomistavien aristokratioiden taloudellisesta, kulttuurisesta ja poliittisesta roolista on kertynyt jo niin paljon uutta tutkimusta, että se pitäisi ottaa huomioon myös 1800-luvun historian yleisesityksissä. Wassonin teos on välttämätön kaikille 1800–1900-luvun aatelin tutkijoille, mutta se on hyödyllinen saman aikakauden yhteiskuntamuutosta pohtiville laajemminkin. Myös 1700-luvun aatelin tulkitsemisen kannalta on hyvä huomata, ettei 1800-luku ollut yksiselitteisesti ”porvariston vuosisata”.

– ALEX SNELLMAN

Tieteelliset ja kirjalliset Lapit

Osmo Pekonen ja Johan Stén (toim.): Lapin tuhat tarinaa, Anto Leikolan juhla-kirja. Männykustannus Oy 2012. 348 s.

Helsingin yliopiston oppihistorian emeritus professori Anto Leikolalle omistettu juhla-kirja on kokoelma tieteenhistoriallisia ja kirjallisuustieteellisiä artikkeleita sekä essee-mäisempiä esityksiä, joissa pääteemaksi erottuvat tieteelliset ja intertekstuaaliset verkostot. Tarkastelen, millaista Lapin kuvaa kirjassa

tuotetaan. Lapin kuvaa on Suomen kirjallisessa kentässä hallinnut vieraus, köyhyys, uhkaavuus ja siivistymättömyys.¹ Tulevatko monet Lapit yhtään tutummaksi?

Risto Pulkkinen suhteellistaa Lapin kuvan eksoottista vierautta ja syrjäisyyttä: Karesuvanto, syvim-pään periferiaan kirjallisuudessa paikannettu maankolkka, on pohjoisesta näkökulmasta joki-yhteyksiensä ansiosta keskeinen liikennesolmu. Toisaalta Lappia on kuvattu rikkaaksi ja monen kielikunnan asuttamaksi seuduksi. Brittiläisiä matkakirjallisuuden kuluttajia Lappi on pelottanut pimeänä noi-tuuden tyssijana. Pohjoisuus, Pohjolan valo, keskiyön aurinko, Norjan vuonot, Jäämeri ja muu eksoottikka houkutteli lopulta myös turistik pohjoiseen. Saamelaiset alkoivat rahastaa turisteja autenttisuuden kokemuksilla viimeistään 1800-luvun lopusta lähtien (Pekosen artikkeli). Kirjassa on mukana ehkä tehokkain eksootikan lähde, Lars Levi Laestadiusen saarnojen, sekä monien matkakirjailijoiden tunnetuksi tekemä porovarkausien ja juoppouden Lappi, elinvoimainen kuva, jota tuottaa käyttäytymisellään myös etelän turisti. Kirjan edetessä kuvauksien yhtenäisen Lappi hajoaa suruttomaan ja uskovaan Lappiin. Modernisaatio ja puuteollisuus jakavat Lapin sääty- ja luokkaeroihin.

1. Koikkalainen, Petri, Korpikommunismien tulkinat 1950- ja 1960-luvuilla. Yhteiskunnallisesta uhasta aluepolitiikan perusteluksi. Sellainen seutu ja sellainen maa. Teoksessa Aini Linjakumpu ja Leena Suopajärvi (toim.) *Erot, vastarinta ja uuden politiikan vaatimus Lapissa*. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja, B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 44, Rovaniemi 2003, 114; Lähteenmäki, Maria, Pohjoiset reservit. Lappi kuvina ja mielikuvina 1960–70-luvun kulttuurikeskusteluissa. *Historiallinen Aikakauskirja* 3/2001.

Juhlakirjan alussa kirjan tehtävänäsetus muotoillaan sen ”jäljen” kuvailemiseksi, minkä Lappi on jättänyt tutkimusmatkailijoihin, turisteihin, tiedemiehiin ja taiteilijoihin. Lapin jättämä jälki sai monia ilmentymiä: Uppsalan astronomi Fredrik Mallet (1728–1797) huusi erämaassa Rousseauun nimeä Lapin karun luonnon aiheuttamassa suuressa tunnekuohussa epäonnistuneen Venuksen pasaasi-havainnointimatkan aikana (Pihlajan artikkeli). Kestävämmän jäljen jätti Maximilian Hellin ja Johannes Sajnovicsin löytämä unkarin ja pohjoissaamen kielen sukulaisuus; he tunsivat ainoana kirjan tutkimusten kohteista tuttuutta saapessaan Ruijaan (Aspaasin artikkeli). Aila Meriluoto sai uuden modernin ilmaisutavan runoihinsa Lapissa.

Toinen kirjan lähtökohdista, Lapin tarkastelu kansainvälisenä kohtauspaikkana, on hedelmällinen. Tarkastelu laajenee Ruotsiin, Norjaan ja Venäjälle. Lapista puhutaan edelleen yksikössä, mutta kirja ei jää tällaiseen essentialisoivaan asetelmaan. Varsinkin Johan Sténin artikkelin ”Lappi”, tai pikemmin Kemi/Karjala/Kuola esitetään koko monietnisessä kompleksisuudessaan. Kirjan loppupuolella matkalaiset saapuvat jo urbaaneihin Lappeihin. Monet Lapit tulevat näkyviksi, varsinkin jos tutkimuksen kohde on laajalti matkustanut, mutta kriittisesti asiaa pohtii harva kirjoittaja.

Paikallisten tapa representoida Lappi köyhänä, mutta kehityskelpoisena takapajulana (Laestadius; Pulkkinen artikkeli) yleistyi hyödyn aikakautena, jolloin sen tendenssimäisyys ja modernisaatio-vaateet lankesivat otolliseen maaperään kansakunnan johtoportaisissa, jotka halusivat saattaa Lapin tuottoisan maatalouden piiriin. Kansallinen katse on liittynyt luonnonrikkauksiin, malmiesiintymiin sekä Suomessa kultaan (Kortmanin artikkeli) ja puuhun (Leikolan artikkeli).

Tutkijoille Lappi on ollut eksoottinen luonnonlaboratorio, josta saattoi ammentaa tieteellisiä sankaritekoja kuriositeettien näköiselle ylemmän väen lukuyleisölle. Lappi oli avainasemassa ruotsalaisille oppineille. Tornionjokilaakso oli suotuisa paikka tiettyjen luonnontieteellisten havaintojen tekemiselle, ja Lapin eksootikalla ja erällä aloilla ratkaisevan tärkeällä empirialla saattoi lähestyä Euroopan oppineita päästäkseen Euroopan tiedekeskuksiin (Pihlajan artikkeli). Nykyään, 1870-luvulta alkaen tutkimuksen ansioista, Lappi on tiheään katettu eri mittausverkoilla, kuten kolmiomittaus-, tarkkavaaitus- ja painovoimamittausverkoilla (Markkasen artikkeli).

Tieteen keskuksista periferiaan matkustettaessa antologian Lappi näyttäytyy takapajuisena, mutta muuttumassa olevana maanäärenä. Johan Stén kuvaa artikkelissaan sveitsiläisten tutkijoiden Pietarin tiedeakatemian rahoittamaa Venuksen pasaasi -tutkimusretkeä vuodelta 1769. Kuolan saamelaiset elivät vanhan ja uuden rajamailla: vain ”pinnallisesti kristittyjen” lappalaisten noitarummut oli piilotettu venäläisiltä papeilta ja matkalaisilta haettiin uudenaikaista apua eri vaikeuksiin. Muuten elämä oli vanhalla mallilla: asuttiin ”pyramidia muistuttavassa” kodassa ja pukeuduttiin poronnahkoihin.

Tieteenhistoriallisissa artikkeleissa tieto virtaa vain yhteen suuntaan, mikä on ymmärrettävää lähteiden valinnan vuoksi. Uudemmassa koloniaalisen tieteen tutkimuksessa kuitenkin jo korostetaan tiedon virran monisuuntaisuuden mahdollisuutta², mutta tämä uudempi näkökulma kirjasta puuttuu.

2. Harrison, Mark: Science and the British Empire, *Isis*, Vol. 96, No. 1, March 2005, 56–63.

”Rehelliset” ja luonnon kanssa sopusoinnussa elävät ”jalot villit”, saamelaiset, olivat heijastuspinta matkustajien omille sivilisaatio- ja sivistysmietteille. Näin esimerkiksi Tarmo Kunnaksen K. M. Walleniukselle, joka ylisti ”ihmeen, kauneuden ja pyhyden” työssijän, Lapin luonnon ja erämaan sallimaa aitoa tuntemusta suhteessa kiihkeärytmiselle etelälle, rahan ja kiiheen sivilisaatiolle. Kunnas tekee Walleniuksen tuotannosta kokonaisvaltaisen ja ymmärtävän analyysin, mutta jättää väliin yhden Wallenius-tutkimuksen konvention eli hänen kolttakuvaustensa yksipuolisuuden ja historiallisen vääristelyn korostamisen. Nyt seikka mainitaan ”kuvana”, rasistisena toki, mutta vain fiktion sisäisenä elementtinä. Toisaalta todellisuuspohjaisesta, hyvin väkivaltaisesta ”rangaistusretkikunnasta” kolttien maille Kunnas antaa ymmärtävän kuvauksen. Wallenius ei totisesti ”romantisoinut” kolttia, kuten Kunnas kirjoittaa, mutta ei romantisoimattomuus tee kuvauksista yhtään enempiä ”tosia”. Kunnas näyttää ottavan Walleniuksen ”kansatieteelliset” kolttarepresentaatiot tosina juuri siksi, että ne antavat ”rehellisen” kuvan ”takapajuisesta” kansasta.

Monet muut tutkitut kirjailijamatkailijat tarkastelivat saamelaisia myönteisesti, saamelaiskuva on ollut katetulla ajanjaksolla moninainen. Mutta jo ennen vulgääridarwinismin esittelyä ja kansallisten diskurssien koventumista saamelaiset hierarkisoitiin alemmaksi eurosentrisen maailmankuvan naturalisoiduilla asteikoilla. Harva teki tätä kuitenkaan niin karkeasti, kuin Wallenius ennen saamelaiskuvansa revisiota. Walleniuksen asema ”nomadisen” (sic!) kolttakulttuurin ”asiantuntijana” on muualla tutkimuskentässä kovin häilyvä.

Tieteenekijät integroivat Lapin kartografisen ja geodeettisen projektin avulla kansallisen tieteen ni-

missä ja hengessä osaksi Suomea. Kansallisen integraation projekti luokitellaan kirjassa varovaisesti ”suurpoliittiseksi” (Markkanen). Pohjoisessa, varsinkin osassa saamelaista tieteendiskurssia olisi löytynyt radikaalimpia muotoiluja. Teos ei lähde dialogiin tämän tutkimuksen kanssa, joten kirjan identiteettipolitiikka jää traditionaaliseksi. Osmo Pekonen ja Tuija Hautala-Hirvioja problematisoivat kansallisia ja rasistisimpia tieteellisiä projekteja, mutta muuten antologian narratiiviksi jää sankarimatkailijan saapuminen, näytteitten keräily tai kirjallinen tuotanto, paikallisten ihmisten arviointi ja paluu, sekä modernin saapuminen monissa muodoissaan periferiaan.

– JUKKA NYSSÖNEN

Aatteiden ja järjestömusiikin liitto

Saijaleena Rantanen: Laulun mahti ja sivistynyt kansalainen. Musiikki ja kansanvalistus Etelä-Pohjanmaalla 1860-luvulta suurlakkoon. Studia Musica 52. Taideyliopiston Sibelius-Akatemia 2013. 306 s.

Saijaleena Rantasen tutkimus *Laulun mahti ja sivistynyt kansalainen* kuvaa suomalaisen kansalaisyhteiskunnan järjestäytymisen vaihetta 1860-luvulta vuoden 1905 suurlakkoon. Sama ajanjakso on keskeinen suomalaisen musiikin historiassa: erityisen merkittävä ajanjakso se oli kansalaisten vapaan järjestötoiminnan yhteyteen liittyneen ohjatun musiikkitoiminnan eli järjestömusiikin synnylle. Näitä kahta elementtiä on valotettu erikseen monipuolisesti niin his-

toriantutkimuksessa kuin musiikin- tutkimuksessakin, mutta aatteiden ja järjestömusiikin liittoa käsitel- lään Saijaleena Rantasen kirjassa ensi kertaa ruohonjuuritasolla.

Rantasen tutkimuksen katse kohdistuu kahteen musiikkiyhteis- öön, Ilmajoen torvisoittokuntaan ja Isonkyrön kuoroon, jotka mo- lemmat on perustettu 1880-luvun alussa Etelä-Pohjanmaalla. Niiden lisäksi työ laajenee tarkastelemaan Etelä-Pohjanmaan järjestömusiikin ja julkisen musiikkitarjonnan kent- tää kokonaisuudessaan ja yleisem- minkin fennomanian ajan järjestö- musiikin funktioita ja kasvua Suo- messa. Se avaa mielenkiintoisella tavalla mentaalihistoriallisen näkö- alan paitsi musiikin esittämiskäy- täntöjen omaksumiseen myös sii- hen ruohonjuuritason valistuk- seen, jolla kansallinen ajattelu omaksuttiin talonpoikaiston ja rahvaan piirissä 1800-luvun jälki- puoliskolla. Isänmaallisten laulujen kautta välitettiin niin musiikillista osaamista kuin ideologia omasta maasta.

Tänä aikana kehittyi kansalais- järjestöjen luoma kansalaisyhteis- kunta; samaan aikaan tapahtui julkisen musiikkielämän demokra- tisoituminen kansankonserttei- neen ja kansallisen musiikkikult- tuurin rakennusprosesseineen. Näiden ilmiöiden pohjalta tarkas- tellaan sitä mentaalista muutosta, joka musiikkikulttuurissa ja sen si- sältämässä aateilmastossa tapah- tui vuosien 1860–1905 välisenä aikana. Olennaisena välineenä ra- kennustyölle olivat erilaiset kansa- laisjärjestöt, muun muassa nuori- soseurat, joiden keskeinen toimin- tamuoto oli musiikki. Niiden myö- tä syntyi paitsi kokonaan uusia kansalaistoiminnan muotoja, ku- ten iltamat, arpajaiset ja kansan- juhlat, myös areenoja, joilla säädyn sijaan musiikin tekemisessä merki- tyksellisempää oli yli säätyrajojen ulottuva musikaalinen lahjakkuus: taito omaksua soitinten käsittelyä tai laulutaito.

Tämä edellytti myös musiikillista murrosta, jossa suurta roolia esitti rahvaan parissa uusi teosmuoto, nuoteille kirjoitettu moniääninen vakiosävellys ja -soitus. Sen mu- kaiset esitykset vaativat kouliintu- nutta lauluääntä ja torvisoittokun- nissa soittotaitoa, kykyä toistaa nuoteille kirjoitettu stemma tar- kasti. Kansanmusiikin muotojen ja improvisoivan esitystavan sijaan järjestömusiikissa keskeistä oli yh- teisöllisyys, kurinalaisuus ja huolel- liseen harjoitukseen perustuva yh- teissointi ja esitystaito. Laulujen aatteellinen sisältö, esittämisen uudet areenat ja painotuotteiden tuoma julkisuus olivat keskeinen osa prosessia.

Olennaista oli ohjelmisto, joka sisälsi ylevän ja voimakkaasti kan- sallisuusideologiaa henkivän sano- man. Se kertoi osallistumisen mah- dollisuudesta, kansakunnan ra- kentamisesta ja myös yhteisestä vihollisesta kansakunnan tulevai- suuden uhkatekijänä. Poliittisen uhkakuvan lisäksi järjestömusiikki oli rakentamassa musiikillisia arvo- asetelmia: se rakennettiin tietoi- sesti idealistiseksi vastinpariksi huonolle ja rappeutuneelle kan- sanmusiikille, kansan parissa suosittuja ruokottomia lauluja, har- monikan soittoa ja tansseja vas- taan.

Järjestötoiminta korosti yksilön vastuuta yhteiskunnalle. Sillä oli myös selkeitä ideologisia, poliittisia tavoitteita: isänmaan etu oli muita velvollisuuksia ylempänä. Tämän järjestömusiikin modernisoitumis- kehityksen analysissä Rantanen onnistuu hyvin. Etelä-Pohjanmaa ei ollut irrallinen muun maan kehi- tyksestä, vaan paikallistaso heijas- taa sitä kenttää, josta fennomania ja kansalaisyhteiskunta rakentuivat. Järjestömusiikki fuusioi yhteen taidemusiikin estetiikan valikoidun kansanmusiikin ja joukkolaulun suuren yhteiskunnallisen murrok- sen välineeksi ja symboliksi.

Rantasen tutkimuksesta käy ilmi myös se kiinnostava seikka, että

suurin kritiikki paikallistasolla jär- jestömusiikkia kohtaan tuli herän- näisyyden ja konservatiivisen lah- kolaisen uskonnollisuuden taholta. Vanhoillisuus heikensi musiikkiseu- rojen toimintaedellytyksiä ja ai- heutti ongelmia jäsenten osallistu- mismahdollisuuksien suhteen. Vuosisadan lopulla alkaneet venä- läistämistoimenpiteet hankaloitti- vat järjestöjen toimintaa, mutta laulut mahdollistivat kansallishen- kisen viestinnän ja rakensivat yh- teenkuuluvuutta ja yhteishenkeä. Rantasen väitöskirjan pohjalta voi- daan myös todeta, että vastarinta oli laulujen ja kansanvalistuksellisten seurojen voimalla syötetty kan- sakuntaan.

Kaiken tämän Saijaleena Ran- tasan työ esittelee tarkasti ja va- kuuttavasti, ja samalla hyvän his- toriantutkimuksen tapaan vetä- västi kertoo. Työtä varten on löytynyt ihailtavan paljon tutki- muksen kannalta olennaista ja uutta tulkintaa luovaa aineistoa. Runtas aineisto piirtää kiintoisan kuvan paikallistason musiikkielä- mästä erilaisine yhteiskunnallisine kytköksineen. Aineistosta löytyy taitavasti siteerattuja muistelmia, päiväkirjoja ja kirjeitä, jotka valai- sevat osuvasti historiassa elänei- den ihmisten tunteita, kokemuk- sia ja motiiveja. Tärkeää on ollut myös löytää tutkimusajankohdan nuotistoja, jotka sallivat yksityis- kohtaisen musiikin analysoimisen. Tiedot ohjelmistoista ja myös Rantasen kompaktisti kokoamat tiedot keskeisten kappaleiden syntyhistoriasta olisivat hyvä ma- teriaali laajemmillekin pohdin- noille.

Rantasen tutkimus kykenee par- haan tutkimuksen tavoin kytkemään paikallistason tapahtumat- kahden musiikkiseuran perustami- sen – laajempaan suomalaiseen ja eurooppalaiseen yhteiskunnalli- seen kontekstiinsa. Se kuvaa ei pelkästään yleistä kehitystä paikal- listason näkökulmasta vaan myös sitä, miten paikallistason toimijat

ja olosuhteet vaikuttivat suuren historiallisen kuvan syntyyn.

– PEKKA SUUTARI JA MARKO TIKKA

Autonomian ajan alkupuolen taloushistoriaa

Maare Paloheimo: Business Life in Pursuit of Economic and Political Advantages in Early-Nineteenth-Century Finland. Jyväskylä Studies in Humanities 195. Jyväskylän yliopisto 2012. 257 s.

Maare Paloheimo tarkastelee väitöskirjassaan sitä, miten talouselämän toimijat ajoivat taloudellisia ja poliittisia etujaan Suomessa vuosina 1810–1850. Hän perustelee tutkimusteemaansa sillä, että 1800-luvun alun taloudellisten toimijoiden mahdollisuus vaikuttaa hallintokoneiston talouspoliittisiin ratkaisuihin ja taloudellisia kysymyksiä koskevaan päätöksentekoprosessiin yleensä on jäänyt tutkimuksessa vähälle huomiolle. Tähän arvioon on syytä yhtyä.

Autonomian ajan (1809–1917) loppupuoleen on historian tutkimuksessa kiinnitetty enemmän huomiota kuin sen alkupuoleen. Valtiollis-poliittisen historian tutkimuksessa säännöllistä valtiopäivätoimintaa edeltävät vuosikymmenet on nähty jopa kuolleena aikana, jolloin ei kuulunut muuta kuin ”virkamieskoneiston hiljaista ratiinaa”, kuten Yrjö Jahnssoon väitöskirjassaan vuonna 1907 kärjisti.

Mutta myös taloushistorian alalla Suomen autonomian aikaa koskevan tutkimuksen painopiste on ollut ajanjakson jälkipuoliskossa. Aleksanteri II:n valtaannousua

(1855) seurannut vuosikymmen oli kiistatta talouspoliittinen murroskausi Suomessa: käänne ”merkantilismista liberalismiin”, lainatakseni Jukka Kekkonen vuonna 1987 ilmestyneen väitöskirjan otsikkoa. Vaikka taloushistoriallisen tutkimuksen näkökulma on laajentunut perinteisestä liberalistishenkisten reformien korostuksesta taloudellisen kasvu- ja muutosprosessin analysointiin, painopiste on – paradoksaalista kyllä – pysynyt autonomian ajan jälkipuoliskossa. Tähän on vaikuttanut tilastojen saatavuus ja se, että taloudellinen kasvu ja teollistuminen selvästi vauhdittuivat 1800-luvun puolivälin jälkeen. Keskitäessään katseensa 1800-luvun alkupuoliskoon Paloheimo on siis tehnyt tutkimustilanteen kannalta hyvin perustellun valinnan.

Tekijä tarkastelee taloudellisten toimijoiden anomuksia ja valituksia keskeisenä formaalina vaikuttamiskanavana aikana, jolloin poliittinen edustuslaitos eli säätyvaltiopäivät eivät kokoontuneet Suomessa. Hän on anomus- ja valitusdiarien avulla tutkinut, miten laajasti taloudelliset toimijat käyttivät tätä kanavaa pyrkiessään vaikuttamaan hallintokoneiston päätöksiin hankkiakseen itselleen etuja. Paloheimo liittää tutkimuksensa paitsi Suomen taloushistoriaan myös alamaisten ja hallitsijan välistä kommunikaatiota ja vuorovaikutusta koskevaan eurooppalaiseen tutkimusperinteeseen sekä pohjoismaiseen keskusvallan ja paikallisyhteisön vuorovaikutuksen tutkimustraditioon.

Tutkimuksen peruslähteaineiston muodostaa Senaatin talousosaston anomusdiari. Sieltä tekijä on poiminut viiden vuoden välein eli yhdeksältä poikkileikkausvuodelta (1810–1850) yhteensä 871 anomus- tai valitustapausta, jotka liittyivät taloudellisiin kysymyksiin ja liike-elämän intresseihin, mikä oli 13 prosenttia kaikista anomus- ja valituskirjelmistä. Vuosittain

otosjoukon koko vaihteli 48:sta 161:een ja osuus 9:stä 18 prosenttiin.

Paloheimo analysoi anomus- ja valitus aineistoaan luokittelemalla sitä anojien ja asioiden mukaan sekä alueellisesti. Toimijoiden pääryhmät ovat kauppa, teollisuus, käsityöläiset ja muut. Lisäksi tekijä ottaa erityistarkastelun kohteeksi naiset ja ulkomaalaiset.

Aineiston vahvuutena on sen yhdenmukaisuus ja selkeys. Sen suurin heikkous on rajallinen todistusvoima, mistä tekijä on varsin tietoinen. Diaarit eivät kerro, miten anomuksiin on suhtauduttu ja miten suhtautuminen on vuosikymmenten kuluessa muuttunut. Tätä puutetta tekijä on kompensoinut erilaisilla tapaustutkimuksilla. Ne tuovat kyllä esitykseen yksityiskohtaisuutta, mutta lukijan on mahdotonta arvioida esiteltujen tapausten edustavuutta.

Tutkimuksen empiiriset johtopäätökset osoittavat selviä eroja edellä mainitun neljän ryhmän eli kaupan, privilegioituihin tuotantolaitosten, käsityöelinkeinojen ja muiden alojen välillä. Eroja oli ensinnäkin anomusten ja valitusten suhteellisissa osuuksissa. Kaupanalalla yli puolet (55 %) ja käsityössä peräti 70 prosenttia tapauksista oli valituksia. Teollisen toiminnan ja muiden toimialojen tilanne oli päinvastainen: anomuksia oli huomattavasti enemmän kuin valituksia. Tekijän selitys on, että kauppaan ja käsityöhön liittyneet anomusasiat voitiin pitkälti ratkaista paikallis- tai läänintasolla. Näin ollen kaupanalan toimijat ja käsityöläiselinkeinojen harjoittajat enemminkin valittivat ylemmille viranomaisille alemman portaan tekemistä päätöksistä. Suurin osa valitusasioista olikin joko maistraatin tai maaherran, sittemmin kuvernöörin päätöksistä tehtyjä valituksia. Tuotantolaitoksiin ja erikoislupia vaativiin aloihin liittyvät anomukset toimitettiin suoraan hallinnon ylimmälle tasolle.

Valtaosa anomuksista ja valituksista oli yksittäisten taloudellisten toimijoiden lähettämiä, ja ne koskivat useimmiten toimijoiden omia liiketoimia ja harvemmin talouspoliittisia periaatekysymyksiä. Kollektiivisiä anomuksia ja valituksia oli runsas viides aineistosta. Mainitusta neljästä ryhmästä kauppiat turvautuivat eniten kollektiivisiin anomuksiin (niiden lähempi tutkimus olisikin kiinnostava jatkoaihe). Alueellinen jakauma ei ole yllättävä, sillä eteläisen Suomen tiheimmin asutut seudut olivat parhaiten edustettuna. Tampereen aliedustus, joka johtunee – kuten tekijä toteaa – kaupungin vapaa-kaupunkistatuksesta, olisi tarjonnut mahdollisuuden eräänlaiseen luonnolliseen koeasetelmaan.

Aineiston rajoitus on se, ettemme tiedä miten anomuksiin suhtauduttiin ja miten suhtautuminen muuttui. Tutkimuksesta käy esimerkiksi ilmi, että kaikkiaan 18 prosenttia anomuksista ja valituksista koski porvarioikeuksia ja että porvaristo pyrki ajamaan omia monopolietujaan. Sen sijaan ei käy ilmi, muuttuiko päättäjien kanta näihin anomuksiin ja valituksiin. Kuten tekijä toteaa, porvarioikeuksien suhteen ensisijaista päätösvaltaa käytti kaupunkihallinto, joten senaatin käsittelyyn päättyivät vasta valitukset. Näin ollen valitusten määrästä on vaikeaa tehdä johtopäätöksiä siitä, miten porvarioikeuksien saaminen oikein muuttui kyseisenä ajanjaksona.

Maare Paloheimon tutkimus osoittaa, että talouselämän edustajat käyttivät 1800-luvun alkupuolella anomuksia ja valituksia aktiivisesti hyväkseen pyrkiessään vaikuttamaan ylimpiin päätöksentekijöihin taloudellisissa kysymyksissä. Taloudellisen eliitin ohella myös vähäisemmät taloustoimijat saivat anomusten ja valitusten avulla mahdollisuuden puolustaa omia etujaan. Lisäksi tekijän analysoiman kahden talouskysymyksiä käsitelleen komitean – 1810-luvun

alun kauppa- ja tullikomitean sekä 1840-luvun metsälakikomitean – tarkastelu havainnollistaa suhtautumista talouspolitiikan kiistakysymyksiin. Tarkastelun kohteena on erityisesti rauta- ja sahateollisuuden kiistanalainen suhde. Tekijä toteaa, että sekä anomusinstituution että komiteoiden kautta voitiin joko kritisoida tai puolustaa vallitsevaa taloudellista järjestelmää. Suhtautuminen riippui tietenkin toimijan omasta asemasta ja tilanteesta.

Tutkimus perustuu selkeään empiiriseen aineistoon, se on loogisesti rakennettu ja sujuvasti kirjoitettu. Tutkimuksen taloushistoriallisteoreettinen käsitteistö on melko ohut, minkä vuoksi johtopäätökset jäävät paljolti empiiristen tulosten yhteenvedoksi. Perehtyminen taloushistoriallisiin keskusteluihin, joissa on pohdittu esimerkiksi merkantilismin olemusta (mm. tulkinnat merkantilismista *rent-seeking*-taloutena), olisivat voineet olla tässä suhteessa hyödyksi.

Maare Paloheimon väitöskirja tuo valoa niukasti tutkittuun ilmiöön. Ajanjaksoa vuodesta 1810 vuoteen 1850 on kuvattu paljolti negaation kautta. Se on nähty muuttumattomuuden kautena, vastakohtana 1800-luvun jälkipuoliskon muutoksille; merkantilismin kautena vastakohtana liberalismille; byrokration kulta-aikana vastakohtana valtiopäivävetoiselle 1800-luvun jälkipuoliskolle. Paloheimon tutkimus osoittaa, että näistä yksinkertaistuksista on viimeistään nyt syytä luopua.

– SAKARI HEIKKINEN

Näkökulma liikenteen ja aluetalouden muutoksiin

Sakari Auvinen: Kasvavan liikenteen kannattava kanava. Saimaan kanavan rahtiliikenne autonomian aikana. Jyväskylä Studies in Humanities 198. Jyväskylän yliopisto 2013. 477 s.

Saimaan kanava on Suomen talous- ja liikennehistorian näkökulmasta merkittävä tutkimuskohde. Sakari Auvinen on kiteyttänyt väitöskirjansa otsikkoon työnsä kaksi keskeistä tutkimustulosta. Kanavaliikenne kasvoi tarkastelujaksolla, ja kanava oli valtiolle tuottoisa sijoitus. Auvisen tavoitteena on avata uusi, vertaileva näkökulma Saimaan vesistön alueen talouden, tuotannon ja liikenteen vuorovaikutteiseen kehitykseen. Tutkimus tarkastelee Saimaan kanavaa osana Saimaan vesistöjen kanava- ja laivaväyläverkostoa, jonka kehitystä hän kuvaa monipuolisesti. Tutkimusperiodi on niin pitkä, että teoksessa on voitu tarkastella kanava- ja vesiliikenteen kehitystä ja sen muuttuvaa suhdetta muihin liikennemuotoihin.

Työ on ensisijaisesti perustutkimusta, jossa on selvitetty Saimaan kanavan liikenteen määriä, käytettyjä alustyyppisiä, kanavaliikenteen kuljetusten lähtö- ja saapumisalueita sekä kanavan ja kuljetusyri-tysten kannattavuutta Saimaan alueella. Väitöskirja kuvaa Itä-Suomen kasvavaa vaurautta ja Saimaan alueen kytkeytymistä kansainväliseen taloudelliseen vaihdantaan tarkastelemalla ennen muuta tavaravirtojen määrän ja laadun muutoksia. Väitöskirjatyö haastaa aiemmat tulkinnat, joiden mukaan teollinen ja liikenteellinen kehitys olisi saanut vauhtia yksin-

omaan höyryvoiman käytön yleisty-
misestä.

Ruusan lähdeaineisto, sen perusteellinen läpikäyminen ja siitä löytyvän tietoa-ineksen jäsentely on mahdollistanut monipuolisen ja tarkan, paikoitellen jopa pikkutar-kan, kuvan luomisen. Tekijä tuntee hyvin kansainvälisen ja kotimaisen kanava-, liikenne- ja taloushistorian tutkimuksen. Vertailua tehdään ennen kaikkea ruotsalaisiin suuriin kanavahankkeisiin ja näiden kanavien liikenteeseen. Vuoropuhelu kansainvälisen ja kotimaisen liikenne- ja taloushistoriallisen tutkimuskirjallisuuden metodien ja teorioiden kanssa ei kuitenkaan ole työn vahvuus.

Sakari Auvisen työn lähtökohta on, että kanavaliitit ja muut Saimaan kanavan kautta kulkeneesta liikenteestä syntyneet lähteet avaavat parhaimmillaan oivallisen tarkastelukulman sääolojen, talouden, valtiollisen kehityksen, sotilaallisten konfliktien ja muiden yhteiskunnallisten mullistusten vaikutuksiin suomalaisten elämässä. Väitöskirjan keskeisiin tuloksiin kuuluu ensinnä, että Saimaan kanavan valmistuttua Itä-Suomen talouden ja liikenteen kehitys oli aluksi nopeampaa kuin muualla Suomessa. Autonomian loppuvaiheessa muun Suomen talouden ja liikenteen kehitys oli puolestaan ripeämpää. Toiseksi Saimaan kanavan kautta kulkenut vienti suuntautui ensimmäiseen maailmansotaan saakka ensisijaisesti länsimarkkinoille. Lisäksi Saimaan liikenne tapahtui pitkään muilla kuin höyryalusilla, eikä Rautatieliikenne syrjäyttänyt kanavaliikennettä. Liikenne kasvoi kanavalla vielä Itä-Suomen keskeisten rautatielinjojen valmistuttua. Auvinen tulkitsee, että rautatiet ja kanavat olivat toisiaan täydentäviä liikenneväyliä. Tutkimuksen mukaan kanavan kautta etelään ja pohjoiseen kulkeneen rahtiliikenteen rakennemuutokset olivat merkittäviä, myös tuoteryhmien sisällä. Rahtili-

kenne oli volyymiltaan jatkuvasti suurempaa etelään ja niukempaa pohjoiseen päin.

Sakari Auvinen toteaa, että kanavien rahtiliikenne kasvoi Suomen ohella myös useissa sitä teollistuneemmissa maissa ennen ensimmäistä maailmansotaa. Venäjän sisävesi- ja kanavajärjestelmät olivat vanhakantaisia. Siksi Saimaan kanavan rakentamisen mallit tulivat Ruotsista. Pietarin matalat ja sokkeloiset kanavat kuitenkin soveltuivat Saimaan vesistöissä rahtia kuljettaneille vanhanmallisille aluksille, joten aluskannan uusiutumisen viivästykselle oli liikenteelliset ja taloudelliset perusteet.

Auvinen esittää tutkimuksen kannalta olennaisia tietoja ja tulokintoja kartoissa, kaavioissa ja taulukoissa. Osa kaavioista kiteyttää oivallisesti runsaan tietoa-ineksen ja vaivalloisen lähde-työn tulokset selkeäksi ja informatiiviseksi kuvaksi. Toisinaan samaan kaavioon puristetut ilmiöt ja niiden asteikot saattavat lukijan hämmennyksiin, jolloin kuva kehityksestä ei juuri kirkastu. Informaatioarvoltaan heikkoja ovat usein kaaviot, joissa on kaksi mitta-asteikkoa ja kaksi kehitystä kuvaavaa käyrää tai viivaa.

Työn kysymyksenasettelu on jäänyt valitettavasti väljäksi, kun rahtiliikenteen kannalta merkitykseltään täysin eripariset kanavat, laivatyytit, tavara- ja tuotevirrat saavat lähes yhtä perusteellisen kuvauksen. Tutkimuksen rakenne ei tee keskeisten tulosten hahmotusta helpoksi, kun kanavaliikenteen, alusliikenteen, viennin ja tuonin volyymien tarkastelussa on väkisin runsaasti toistoa, josta osa vielä kokonaiskuvan kannalta lähes merkityksettömien ilmiöiden pikkutarkkaa kuvausta. Toisaalta paikallishistoriantutkijat saattavat olla kiitollisia yksityiskoh- tien runsaudesta.

Väitöskirjassa on tarkasteltu myös kanavan yritys- ja liikenneta-

loudellisia vaikutuksia. Yksityisten liikennöitsijöiden tilinpäätöksistä, osingoista ja muista tiedoista syn-tyy kuva, että liikennöinti Saimaalla oli ajoittain hyvin kannattavaa. Kanava nosti metsien arvoa ja siirsi uusia alueita rahatalouden piiriin. Työn sisäisenä jännitteenä voi pitää sitä, että vesiliikennekaluston vanhanaikaisuutta perustellaan pääomaköyhyydellä, vaikka vesiliikenteen tuotot olivat niin suuret, että ne olisivat mahdollistaneet suuretkin uusinve-
stoinnit.

Sakari Auvisen väitöskirjatyön alueellinen taloushistoriallinen tarkastelukulma on hedelmällinen. Se tarjoaa mielenkiintoisia tulkintoja, avaa tuoreita näkökulmia ja haastaa uusien tutkimusten tekemiseen.

– TAPIO BERGHOLM

Kylmää sotaa ja systeemi-analyysiä

Leena Riska-Campbell: Bridging East and West. The Establishment of the International Institute for Applied Systems Analysis (IIASA) in the United States Foreign Policy of Bridge Building, 1964-1972. Commentationes Scientiarum Socialium 75. The Finnish Society of Science and Letters 2011. 608 s.

Leena Riska-Campbellin tutkimus ja samalla myös poliittisen historian väitöskirja *Bridging East and West* käsittelee kansainvälinen systeemianalyysin instituutin (IIASA) perustamiseen johtanutta prosessia Yhdysvaltain ulkopolitiikan ja siihen liittyneen sillanrakennuspolitiikan (*Bridge-Building*) näkökulmasta vuosina 1964–1972. Kansainvälinen systeemianalyysin insti-

tuutti IIASA perustettiin Wieniin pitkän ja monipolvisen prosessin päätteeksi vuonna 1972. Instituutin perustaminen oli idän ja lännen välisen yhteistoiminnan ja liennytyspolitiikan konkreettinen tulos, sillä IIASA:n perustajajäsenenä oli valtioita sekä idästä (Bulgaria, DDR, Neuvostoliitto, Puola ja Tšekkoslovakia) että lännestä (Iso-Britannia, Italia, Japani, Kanada, Länsi-Saksa, Ranska, ja Yhdysvallat). Tämän idän ja lännen yhteisen instituutin tehtävä oli tutkia kehittyneiden valtioiden sosiaalisia ongelmia ja tuottaa niihin ratkaisuja systeemianalyysin keinoin.

Leena Riska-Campbellin tutkimuksen keskiössä on kansainvälisen systeemianalyysin instituutti IIASA:n perustamiseen johtanut prosessi, jota analysoidaan sekä poliittisena että modernisaatioon liittyneenä sosiaalisena ilmiönä kylmän sodan kontekstissa. Instituutin perustaminen kuvataan monimutkaisena ja monitasoisena (*multilateral*) prosessina, jonka avulla tekijä purkaa kansainvälisen yhteisön toiminnan dynamiikkaa. Tutkimuksen näkökulma on vankasti lännessä ja analyysissä keskeinen rooli on Yhdysvaltain harjoittamalla sillanrakennuspolitiikalla ja liennytyksellä. Näkökulman valinta on perusteltu, sillä Yhdysvallat oli 1960-luvun puolivälissä keskeinen toimija maailmanpolitiikassa ja erityisesti teknologian alalla maailman johtava maa. Tämä asema määritteli Yhdysvaltain suhteen niin Länsi-Eurooppaan (erityisesti Isoon-Britanniaan) kuin myös Neuvostoliittoon ja Itä-Eurooppaan. IIASA:n valinta tutkimuksen kohteeksi on oiva, sillä sen kautta teknologinen kehitys linkittyi kylmän sodan politiikkaan ja tuo asetelmaan lisäaspektin – modernisaa-

tion. Instituutti avaa siten mielenkiintoisen näkökulman niin Yhdysvaltain suhteeseen Länsi-Eurooppaan, Neuvostoliittoon ja koko itäblokkiin kuin Neuvostoliiton (ja koko sosialistisen leirin) alati muuttuneeseen suhteeseen Länsi-Eurooppaan. Lisäksi se valottaa Euroopan sisäistä kehitystä.

Tapaus IIASA osoittaa, kuinka Yhdysvallat rakensi suhteita itään Länsi-Euroopan kautta ja liittolaistensa kanssa. Hankkeen merkityksestä Yhdysvalloille kertoo se, että prosessi eteni vuodesta 1964 vuoteen 1972 presidentin ja hallinnon vaihdoksista ja kansainvälisen politiikan suunnanmuutoksista huolimatta. Instituutin perustaminen linkittyy kiinnostavasti paitsi kansainvälisten suhteiden myös Euroopan integraation historiaan, samoin teknologian ja tieteen historiaan kylmän sodan aikana.

Tekijä lähestyy teemaa prosessin ja erityisesti prosessiin osallistuneiden toimijoiden näkökulmasta. Perustamisessa mukana olleiden henkilöiden (neuvottelijat ja päätöksentekijät) toimijuus ja henkilökohtainen panos nousevat keskeiseen asemaan. Tekijä valottaa prosessia monitasoisen vuorovaikutuksen ja yksilöiden näkökulmasta ja avaa siten kulisissa tapahtunutta toimintaa. Tutkimuksen vahvuus on empiriassa, vaikka tutkimuksessa viitataan muun muassa episteemiseen yhteisöön (*epistemic community*) teoreettisena näkökulmana. Tutkimuksellista lähtökohtaa määrittää myös tunnetun kylmän sodan tutkijan (ja vastaavattajan) Odd Arne Westadin hahmottelema ajatus teknologisen kehityksen synnyttämien sosiaalipoliittisten vaikutusten merkityksestä kylmän sodan muutokselle. Riska-Campbellin mukaan IIASA

on hyvä esimerkki kylmän sodan kansainvälisiin suhteisiin vaikuttaneesta ei-poliittisesta teknologisen kehityksen seurauksesta.

Leena Riska-Campbellin tutkimus on laaja ja kunnianhimoinen kokonaisuus, jossa suuri määrä informaatiota on puristettu tiiviiseen pakettiin. Tutkimus on massiivinen – ei pelkästään sivumäärältään – vaan myös välitetyn tiedon määrän vuoksi. Tässä piileekin tutkimuksen vahvuus ja heikkous. Heikkoutena tämä ilmenee siinä, että tekijä luottaa varsin pitkälle keräämänsä tiedon selitysoimaan eikä anna analyysillään lukijalle riittävästi tukea massiivisen informaation käsittelyyn. Vahvuutena informaation määrä näyttäytyy siinä, että tutkimuksessa on valtaisa määrä tietoa ja monet asiat on koottu yhteen. Erityisesti tämä näkyy lähdeluettelossa, joka on varsinainen aarreaitta ja vaatimattomastikin ilmaisten se kokoaa kaiken olennaisen teemaan edes välillisesti liittyvän aineiston ja uusimman(kin) tutkimuksen. Tekijä on tehnyt valtaisan työn kammatessaan lähes kaiken mahdollisen aiheesta irtoavan informaation (arkistoaineistot, haastattelut ja kirjallisuuden) ympäri maailmaa ja koonnut tämän yksin kansiin aiheesta kiinnostuneiden saataville.

Tekijä osoittaa usealla tasolla ja laajaan aineistoon tukeutuen millaisesta vuorovaikutuksesta ja prosesseista kylmän sodan politiikan kulisissa oli kysymys. Monet asiat olivat mahdollisia kylmästä sodasta huolimatta, kun niitä veivät eteenpäin asiaan uskoneet henkilöt kuten McGeorge Bundy.

– SARI AUTIO-SARASMO